

El-İntibâhâtü'l-Müfîde(3)¹

Veya

Hakk'dan Sapanların Anlayış ve Düşünce Yanlışlıklarının Temel Sebepleri

[Önceki iki sayımızda Merhûm Eşref Ali et-Tânevî'nin **el-İntibâhâtü'l-Müfîde** ismiyle kitâblaştırılan bir konferansının Arab diline tercümesinin bir kısmını Türkçe'ye çevirip neşretmiştik. Bu sayımızda kalan kısmını da çevirip neşrediyoruz. Mütercim.]

Dördüncü İntibâh

Şeriat'ın Asıllarından Birinci Asıl

Kaynaktır ki, O da Allah Teâlâ'nın Kitâbı'dır.

Sâbit olmuştur ki, Şeriat'ın dört aslı vardır:

Bir: Allah azze ve celle'nin **Kitâb'ı**. **İki:** Resûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem'in **Sünnet'i**. **Üç:** Ümmetin **İcmâ'ı**. **Dört:** Müctehidin **Kıyâs'ı**.

1 Geçtiğimiz ve içinde bulunduğumuz asırdaki sözüm ona fen adamlarının ve onları kendine kutup yıldızı kabul eden Müslümanimsi aydınların(!) hiyânet çapında hatâlar yapmanın, yâhud yanlışta ısrârlarının temelinde birçok sebep yatmaktadır. Bunların **maksadlı** ve **bilerek** olanlarını bir tarafa bırakacak olursak, kasıdsız olanları onların bir takım husûslardaki zâbitasızlıkları veya git-gelleridir. **Hakîmu'l-Ümmeh** lakabı verilen **Eşref Ali et-Tânevî** rahimehullâh iki asrı ortalayan büyük bir Rabbânî âlim olmakla bu yanlışlıkları derin bir vukûfla ele almış, üzerlerinde ciddi çekirdek tahfiller yapmıştır. Yüz seneyi aşan bir zamandır ortaya konan bu tesbîtlerin günümüz çeyrek aydınlarının kelleri için mühim bir merhemdir. Kitâbı takdîm edenin ve Tânevî'nin kendisinin ifâdelerinden de mes'ele çok iyi anlaşılacağı gibi O, asrı şübhelere verilecek cevâbların temel kâidelerini anlatmış, her cevâbı bunlara döndürebileceğimizi ifâde etmiştir. Şunlar çok iyi kavrandığı takdîrde ard niyetli olmayanlar nezdinde birçok mes'ele kendiliğinden çözülecektir. Yanlışında ısrârlı olan muannidlere ise hiçbir isbât kâr etmeyecektir. Biz bu **el-İntibâhâtü'l-Müfîde** isimli eserini daha doğrusu aslı Hindistan'ın Aligar Üniversitesinde verilen konferans olan risâlesini inşaallah tercüme edip neşredeceğiz. İlk kısmını/temel kâideleri önceki sayımızda aktarmıştık. Şimdi de -inşâellâh- **'İntibâhlar'dan** kalanlarını tercüme edip neşredeceğiz. Böylece -inşâellâh- dümeni ısrârla bâtila çeviren inatçıların dışında bulunan ve maksadı kötü olmayan veya bilhassa iyi olan birçok kimse için din'i alâkadâr eden korkunç tehlikeler noktasındaki derin uykudan **İntibâh**/uyanmak hâsil olacaktır...

Sonunda (**Mütercim**) kelimesi bulunmayan hâşiyeler/dipnotlar, kitabı Urduca'dan Arabça'ya tercüme eden ve üzerinde tahkiklar yapan zâta âiddir. Parantezlerin köşeli olanları müellif veya muhakkıka, hilâl şeklindekiler de bize âiddir. **Mütercim**.

[Şerî Delillerle Alâkalı Olarak İşlenen Yanlışlıklar]

İctihâdın belli şartları vardır. Bunların her birisinde yanlışlar ve mefsedetler² bulunmaktadır.

[Kur'an'la Alâkalı Olarak İşlenen Yanlışlıklar]

Allah'ın kitâbı ile alâkalı olarak iki büyük yanlış doğmuştur.

Birincisi: Dînin hükümlerinin Kur'an'a hasredilmesi.

Bunun gâyesi ve hedefi Şeriat'ın diğer kalan asıllarını inkâr etmektir.

İkincisi: Kur'an'ı Kerim'in âyetlerini yeni ilmi buluşlara tatbik etme teşebbüsleri ve Kur'an'ın yeni ilmi bahislerin tamamını içinde bulundurduğu iddiâsı.

Birinci yanlışta verilecek cevâb:

Kalan asılların (sünnet, icmâ' ve kıyâs'ın) hüccet oluşunu gösteren bu Kur'an naslarıdır ki, usûlcüler onları doyurucu bir tafsîlatla zikretmişlerdir.³

Bu yanlıştan kaynaklanan bir husûs da şudur:

[Sadece Kur'ândan Delil İstemek]

İnsanlardan kimileri bazı büyük günahları işlemek istemekte, bunlardan men edilince de bu husûsta husûsiyyetle Kur'an'dan yasak delilini istemektedirler. Nitekim sakal ve başka husûslar hakkında bu gibi suâller gazetelerde neşredilmektedir.

Aynı şekilde İslâm'akarşınada içinde bulunanlardan birisi gelip dîni mes'elelerden bir mes'elenin isbâtını hâssaten Kur'an-ı Kerim'le istemektedir. Zîrâ onlar bu isteğin sahih olduğunu iddiâ etmektedirler ve şübhesiz ki, bunun isbâtı kendilerine gerekmektedir. İşte bu yüzden bunun için zorâkilikleri irtikâb etseler de, Kur'an-ı Kerim'den delil aramaya teşebbüs etmektedirler. Kendi başlarına buna muktedir

2 **Mefsedet:** Bozukluk

3 Onlardan her birisinin isbâtına dâir bir takım delil getirmeler ileride yerinde gelecektir.

olamayınca da, buna dâir başka bir yerden değil de, sadece Kur'ân-ı Kerîm'den delîl getirmek hususunda âlimlere isrâr etmektedirler.

Bu fer'î mes'elenin binasının temelini bozukluğu sâbit olunca, bu bozuk fer'î mes'elenin bozuk olan bir şey üzerinde bina edildiği sâbit olmuş oluyor ve açık ve müstakil bir cevâba da ihtiyacı kalmıyor.

Sonra şu [dînî bir mes'elenin isbâtının ancak Kur'ân ile olması] kapı(sı) açılırsa, şübhe yok ki bu, dîni bir karışıklığa ve İslâm'ın rükünlerinin Şeriat'la sâbit olmadığını i'tirâfa götürecektir. Burada beş vakit namazın rekatlarının sayısını isbât edecek bir kimse var mıdır? Zekâtın nisâbının ve ondaki vâcib miktârın ne olduğunu Kur'ân'dan isbât edecek hiçbir kimse var mıdır? Bu bâbda birçok misâller vardır.

Böyle bir talebin bozukluğu ve bâtıllığı hissî/fizikî ve maddî bir misâl ile de ortaya çıkar ki, o da şudur:

Bir adam da'vâsına dâir şahidler öne sürse, da'vâli kimsenin onlarla kanun gereği münâkaşa etme hakkı vardır. Eğer şahidlerin adâletli oldukları tesbit edilirse ve haklarında herhangi bir kınama sâbit olmazsa, onun için mahkemeye **'şu şahidler her ne kadar mu'teber âdil kimselerse de ben falan makam sâhibi yâhud da falanca en büyük reis buna dâir şahidlik yapmazsa da'vâyı kabûl etmem'** demek hakkı yoktur. Mahkeme böyle bir talebe hiç iltifât eder mi?

İşte münâzara ve cedel âlimlerinin 'da'vâ sâhibinin herhangi bir (yeterli) delîli bulunulabileceği, ondan belli bir delîl istenmeyeceği' husûsunda söz birliği etmelerindeki sır budur. Onlar açıkça şöyle demişlerdir: Delîlin bulunmadığını söylemekle, medlûlün (o delîlin gösterdiği mananın) var olmaması lâzım gelmez. Çünkü delîl melzûmdur (da'vânın ayrılmayacağı bir şeydir), medlûl (o delîlin gösterdiği da'vâ) ise lâzımdır (ondan ayrılmaz bir şeydir). Melzûmun olmaması lâzımın da olmamasını gerektirmez.

İşte bu yüzden, kim bir şeyin Şeriat'le sâbit olduğunu iddiâ ederse, buna dâir herhangi bir delîl getirmesi ona gerekli olur. Hiçbir kimsenin ondan, husûsiyetle Kur'ân'dan delîl istemek hakkı yoktur.

Evet, biz, dört delîlin (Kur'ân, Sünnet, icmâ' ve kıyâs'ın) kuvvet bakımından müsâvî olmayacağını kabûl ediyoruz. Fakat nasıl ki bu delîller arasında farklılık bulunursa, gösterdikleri şeyler -yani onlarla sâbit olan hükümlerde de- bu farklılık bulunur. Zirâ onlardan bazıları sâbit oluş ve ma'nâyı göstermek bakımından kesin, bazıları sâbit oluş ve ma'nâyı göstermek bakımından zann bildiren, bazıları sâbit oluş bakımından kesinlik, ma'nâyı göstermek bakımından da zann bildiren, bazıları sâbit olma bakımından zann bildiren, ma'nâyı

göstermek bakımından da kesin olan delillerdir. Ancak yaratılanlardan hiçbir kimsenin zanna dayalı hükümleri kabûl etmemek hakkı yoktur.⁴

Görülmez mi ki, istînaf⁵ mahkemesine boyun eğmeyecek olan yüksek mahkemenin kadısının bazen bir hükmü kanun maddelerinden bir maddeye sokmak sûretiyle birçok hüküm verdiği olur. Öyleyse madde kat'îdir. Ancak bu mes'elenin o husûsî maddeye sokulması ise zann bildirir. Öyleyse kadının hükmünün sahîhliği kesin değildir. Nitekim şu madde, husûsiyetle şu hüküm hakkında kesin değildir. O sadece var olması bakımından kesin, ancak ma'nâyı göstermesi bakımından zann bildirir. Velâkin aslının zannî olması esâsına dayalı olarak şu hükme boyun eğmeyen kimsenin âkıbeti ma'lûmdur.

Kur'ân-ı Kerîm hakkında sonradan ortaya çıkan ilk zararlı düşünce işte budur.

[Kur'ân'ı Tabiat İlimleri Çerçevesinde Açıklamak]

İkincisi ise, kişilerin Kur'ân-ı Kerîm'in yeni çıkan tabiat ilimlerinin mes'elelerini ihtivâ ettiğini isbâta yeltenmeleridir. Nitekim bugün birçok gazete ve mecmû'alarda buna şahid olmaktayız ki, Avrupalılarda her ne zaman ki bir ilim keşfi ortaya çıkarsa, onu, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden birinin gösterdiği ma'nâ olarak kabûl etmektedirler. Ve bunun İslâm için bir nasihat ve Kur'ân'a âid bir kerâmet ve de kendilerinin zekâsına bir alâmet olduğuna inanmaktadırlar. Bu zararlı düşünceye ilim sâhiblerinden birçokları mübtelâ olmuştur. Buradaki,

Birinci Bozukluk;

Onların, Kur'ân-ı Kerîm'in yeni tabiat ilimlerinin mes'elelerini içinde bulundurmasını onun için bir üstünlük ve övünülecek şey olarak zannetmeleridir. Bunun sebebi de bakışlarını onun asıl mevzuuna döndürmemeleridir. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm ne tabiat ilimlerine, ne târihe ve ne de coğrafyaya âid bir kitâb değildir. Aksine o rûhları islâh etmek için olan bir kitâbdır. İşte bu yüzden, tıb hakkında yazılan bir kitâbın dokumacılık ve ayakkabıcılık bahislerini içinde bulundurmaması, nasıl ki onun için bir noksanlık olmayıp, aksine bir üstünlük ve fazîlet ise ve yine nasıl ki, bu bahislerin zikredilmesi kasdedilmeyen mevzuların asıl mevzulara karıştırılmasından dolayı bir eksiklik ise, aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm rûhânî bir kitâb olup, bu bahislerden ve mes'elelerden hâli olması onda herhangi bir

4 "Zannın haktan hiçbirşey kazandırmaması", yakînin (kesinliğin) imkân dâhilinde olduğu ve Şerit tarafından istendiği yerlerdedir. Yoksa yakînin imkânsız olduğu ve istenmediği yerlerde gâlib zann yakın yerini alır; aksi hâlde hayat durur. **Mütercim.**

5 **İstînaf:** Bidâyet mahkemelerinin üstünde bulunup davayı ikinci kez görecektir olan bir üst mahkeme.

noksanlığı gerektirmez. Aksine bu O'nun için bir kemâldir ve fazilettir.

Bu mes'elelerden herhangi bir şey şu insânî tıb ihtiyâcına tâbi olarak zikredilirse, bu sadece şu ihtiyâcın yerine getirilmesine bir tamamlama olur. İşte bu sebeble ancak, **'zarûri olan bir şey zarûret miktârıyla sınırlandırılır'** kâidesince ihtiyâc duyulduğu kadarıyla zikredilir. Şübhe yoktur ki, Allah teâlâ kitâbının bazı yerlerinde göklerin, yerlerin, insanların, cinlerin ve başkalarının yaratılışından kısaca bahsetmiştir. Çünkü tevhîdin isbâtı için en kolay ve akla en çok yaklaşıncı yol -ki o tevhîd rûhların islâhının mukaddimelerinin en büyüklerinden- yaratılan şeylerle delil getirmektir. Ama bunları ona hâcet olmadığından dolayı uzunca ve tafsilatıyla zikretmemiştir.

O hâlde yeni ilim mes'eleleri Kur'ân-ı Kerim'in maksadlarından değildir. Onun mes'elelerinden maksûdu, hedefi te'yîd etmek için zikredilenler ve kat'î bir delâlet ile ifâde ettiği ma'nâyı gösterenler kesin ve yakîni olarak sâbittir ve aksine bir inanç herhangi bir başka delil sebebiyle câiz değildir. Şâyet buna bir başka delil ters düşerse, ya o delil ayıplı bir delildir, yâhud da hakîkatte değil, görünürde bir çelişmeye yorulur. Evet, mümkündür ki, bir âyet ma'nâyı kesin bir şekilde göstermez ve onun zıddına bir sahîh delil bulunmaz. O yüzden biz âyeti zâhirinden çeviririz (te'vîl ederiz). Nitekim biz bunu yedinci kâidede tahkik etmiştik.

Buradaki **ikinci bozukluk**.

Şübhesiz biz biliyoruz ki, bu mes'eleler Kur'ân'ın maksadlarından değil, aksine mukaddimelerindedir.

Açık olan şeylerdendir ki, mukaddimelerle delil ileri sürmek ancak üç şeyden birisiyle doğru olur:

Birincisi: Ya bu mukaddimeler iddiâ sâhibinin isbâtından önce muhâtab tarafından kabûl edilmiş olur.

İkincisi: Ya avâm-havas (câhil-âlim) herkes tarafından bilinecek açıklıkta olur.

Üçüncüsü: Yâhud da delil ile isbât edilir. Tâ ki, muhâtab onu i'tirâf eder.

Bu hazırlık ve girişten sonra şöyle deriz:

Şübhe yoktur ki, şâyet şu yeni keşifler Kur'ân âyetlerinin gösterdiği (asıl ve öncelikli) ma'nâlar, o zaman ilk Arablar'a -ki ma'lûmdur ki, Kur'ân'ın birinci hitâb ettiği kimseler olan ilk Arablar bu keşifleri bilmiyorlardı- kendileri için elverişli olmayan mukaddimelerle delil getirmek lâzım gelecekti. Çünkü o mukaddimeler bundan önce hitâb edilen kimselerce ne kabûl gören, ne herkes tarafından hemen bilinebilecek açıklıkta ve ne de delilille sâbit şeyler değillerdi. Bu ise bir eksiklik ki, hem ne

eksiklik!..

Üçüncü Bozukluk: Bu **'derslerin ve ilmi araştırmalar'ın** geçersizliklerinin ve asılsızlıklarının (sonradan) ortaya çıkması mümkündür. Şâyet biz onları Kur'ân'ın gösterdiği (asıl) ma'nâlar kabûl eder ve bunları i'tirâf edersek, bu i'tirâfımız tefsirlerimizde tescil edilmiş, yazılmış olur. Sonra da bâtilikları bir zaman sonra ortaya çıkar. Bu da her bir mülhidin; *Kur'ân'ın bu parçası sahîh değildir, parçanın ortadan kalkması bütünün ortadan kalkmasını gerektirir, o hâlde Kur'ân doğru değildir* demesinin sahasını genişletir. Bundan daha büyük hangi musîbet olabilir?!..

Şâyet birisi *'şübhe yoktur ki, Kur'ân'ın nazmının sâbit olacak her araştırmaya ne zaman olursa olsun mutâbık olması, Kur'ân'ın ilmiliği cümlesindedir'* dese -ki insanlardan birisi bunu iddiâ etmiştir- ben şöyle derim.

O zaman Kur'ân'ın delâlet etmiş olduğu ma'nâlardan hiçbir şeyin güvenilir kalmaması lâzım gelir. Çünkü her bir delâlet edilen ma'nâ zıddını ihtimâlde bulundurur. Bu ahlâksız bir arrâftan yapılan şöyle bir hikâye gibidir. Ona her ne zaman *'benim ne çocuğum doğacak, erkek mi, kız mı'* diye sorulduğunda, *'o kız değil erkek'* diye cevâb verir. Sonra doğumun akabinde sözünü vâkia gereğince ifâde değişikliğine uydurur.⁶ O zaman **'bir hidâyet kitâbı'**nın böyle bir (istenilen yana sürdürülen) kitâb için kullanılması hiç doğru olur mu?

Dördüncü bozukluk: Şâyet Avrupa'nın kâfir felsefecileri, *'Kur'ân'ın inişinden çok zaman geçti, Nebînize varıncaya kadar hiç kimse onu anlamamış, işte size büyük bir lütfumuz ve ihsânımız ey Müslümanlar. Çünkü siz kitâbınızın tefsirini bizim araştırmalarımızla anladınız'* dedikleri zaman Müslümanlar ne cevâb verebileceklerdir; bu İslâm gayreti ve kıskançlığına ters düşmez mi?

Bunlar birinci temel kaynak olan Allah'ın kitâbı hakkında vâki' olan mefseletlerdir. Gelecek sayfalarda diğer asıllar hakkında vâki' olacakları da takdîm edeceğim.

Beşinci İntibâh

Şeriat'ın Temellerinden İkincisi

Yani Sünnet (-i Seniyye) Hakkındadır.

Bu temel kaynak hakkındaki mefselet şudur:

[İddiâ etmekte idler ki],

Hadîs ne lafız, ne de ma'nâ bakımından korunmamıştır.

Lafız bakımından korunmamasına gelince:

6 Yani erkek çocuğu doğsa, ben ancak **'erkek'**, değil kız; dedim; şâyet kız çocuğu doğsa, ben sadece 'erkek değil, **kız'** dedim' der. **'Değil'**i bazen erkeğin bazen de kızın yanına çeker.

Çünkü hadîsler Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında yazıyla sağlama bağlanmamışlardı. Aksine onları kimileri, kimilerine ağızdan ağıza söylüyorlardı. Âdet olarak beşerî bir hafızanın lafızları tam bir şekilde zabtetmesi mümkün değildir. Zîrâ bu, yaratılışa ters düşen bir şeydir.

Ma'nâ bakımından korunmamasına gelince: Çünkü Sahâbe radiyellâhu teâlâ anhum ecmaîn Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'den bir şey işittikleri zaman, onların ma'nâlarını kendi anlayışlarına göre anlıyorlardı. Bu, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in murâdına ister muvâfık olsun, isterse olmasın değişmez; birdir. Biz lafızların korunmadığını yukarıda açıklamıştık. Böylece bir kimse ikinci bir kimseye kendi başına anladığını aktarır. Bu durumda biz onun murâdının ne olduğunu kesin olarak söylemeye muktedir olamayız. Hadîsler ne lafız, ne de ma'nâları bakımından korunmamış olunca, o zaman Şer'î bir hüccet olmaları nasıl olur?

Bu, **Kur'ân'cılar Fırkası**'nın dediklerinin özüdür.⁷

Bu mefseletin kaynağı, muhaddislerin ve fukahânın hâllerine güzel ve dikkatli bakmamaları ve onları hâfıza zayıflığı ve hadîse az ihtimam göstermek, sakınmamak ve de ihtiyâtsizlik husûsunda kendilerine kıyâs etmeleridir.

Onların hafızalarının kuvvetli olmasına gelince: Bu, ma'nen tevâtür derecesine ulaşmış birçok vâkıa

7 **Kur'ân'cılar Fırkası:** Onlar, *hadîs-i Nebevî'nin Şer'î bir hüccet oluşunu inkâr eden ve sadece Kur'ân'la amel edileceğini* iddiâ eden bir tâifedir ki, bu tâife milâdî 20. asırda ortaya çıkmış, İngilizlerin ve kâfirlerin Müslüman memleketlerini sömürmeleri, siyâsî, iktisâdî ve ilmî olarak onlara hâkim olmalarından sonra -hadîsin inkârı çok uzun zamandan beri mevcüddür- bulunmuştur. Bu, ister Kitâb'î, isterse Sünnet'î tahrîf yoluyla olsun. Hindistan'da **Seyyid Ahmed Han**, Mısır'da **Tâhâ Hüseyin**, Türkiye'de de **Ziya Gökalp** gibi. Bu reformistler hadîsleri tahrîf etmişler ve nihâyet yabancı İngilizlerin ve dinsizlerin teorilerine muvâfık hâlde ortaya çıkmışlardır. Bu teorinin bayrağını Hindistan'da ilk yükseğe çıkararak ve onu tatbik eden Seyyid Ahmed Han ve arkadaşı Mevlâî Çerağ Ali'dir. Bunlar hadîsleri açık bir şekilde inkâr etmemişler, aksine kuvvetli senedle sâbit olsa bile hevâlarına ters düşecek hadîsleri inkâr ediyorlar ve bazen de 'bu asırda hadîsin hüccet olmaması gerekir...' ve başka şeyler diyorlardı.

Sonra bu fikir **Abdullah Çekrâlevî** kumandası altında yürüdü. Bu adam '**Kur'ân'cılar tâifesi**' diye isimlendirdiği tâifenin önderidir. Hadîsleri açıkça inkâr etti. Sonra işi **Eslem Ciraybûrî** üstlendi. Biraz daha ileri gitti. Nihâyet, **Ğulam Ahmed Perviz** kibrini kendine hâkim kıldı. Bu tâife onun kumandasında hızlı bir şekilde ilerledi.

Ümmetin âlimleri onlara cevâb olarak birçok kitâblar yazdılar.

[Şeyhimiz muhakkik **eş-Şeyh Muhammed Takiyy el-Osmânî** -Allah onu muhâfaza etsin- Tirmizî üzerindeki ders notları] olan '**Ders-i Tirmizî** mukaddimesine, Şeyhimiz **Allâme Müftî Muhammed Refî' el-Osmânî**'nin -Allah onu korusun- **Kitâbet-i Hadîs** (Hadîsin Yazılması) kitâbına ve **Allâme Şeyh Münâzir Ahsen el-Keylânî** rahimehullâh'ın **Tedvîn-i Hadîs** (Hadîsin Tedvini) isimli eserine bak.]

ile sâbittir:

Bilinen şeylerdendir ki, İbnu Abbâs radiyellâhu anhumâ efendimiz bir defa işittikten sonra yüz beyti içinde bulunduran uzun bir kasıdeyi ezberlemiştir.

İmam Buhârî rahimehullâh, âlimler tarafından isnâd ve metin bakımından karıştırılan ve kendisine imtihan icâbı arz ettikleri yüz hadîsi işitmiş, onların hepsinin hatâsını ortaya oymuş, sonra da sahîh ve doğru şekillerini serd etmiştir. İmâm Tirmizî gözleri kör olduktan sonra seferde başını eğmiş ve orada yolda bir ağaç olduğunu haber vermişti. Ama o zaman, o ağaç orada mevcûd değildi. Sonra araştırma netîcesinde haberinin doğru olduğu ortaya çıkmıştı. Muhaddislerden birçoğu şeyhlerini imtihan etmişler, birçok zaman evvel kendilerine rivâyet ettikleri hadîsleri tekrâr onlara iâde etmelerini istemişlerdir. Onlar da herhangi bir fazlalık ve noksanlık olmadan önceki rivâyetlerini tekrâr yapmışlardır ki, bütün bunlar siyer, târîh ve esmâ-i ricâl (biyografi) kitâblarında zikredilen meşhûr vakalardır. Bunlar da onların ezberlerinin kuvvetli olduğunu göstermekte yeterlidir.

Sonra muhaddislerin, zâyıfların rivâyet ettiklerini atmaları sahîh hadîsleri rivâyet etmeleri [bu hadîslerin ezberlenmiş ve korunmuş olduğuna dâir] hüccet olarak yeterlidir. Muhaddisler bu yolda hiçbir gayreti eksik etmemişlerdir. Nitekim bu, esmâ-i ricâl kitâblarına müracaatla ortaya çıkacaktır.

Allah teâlâ'nın Sahâbe'yi bu amele hizmet etmeye tahsîs etmesiyle, şübhesiz ki O, onlara kuvvetli bir hâfızayı lütfetmesiyle beraber kendi katından birçok çeşit yardımlarla medet etmiştir. Nitekim Ebû Hureyre efendimiz radiyellâhu anhu hazretlerine böyle olmuştur ki, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem onun için ridâsına bir şeyler okumuş ve ona onu göğsüne yapıştırmasını emretmiş, o da onu yapıştırmıştır.⁸

Şöyle denilmez: Burada söz, hadîslerin hüccet olup olmayacakları etrâfında dönmektedir. O hâlde hadîslerle hadîslerin hüccet oluşu husûsunda nasıl delil ileri sürülebilir?!

Çünkü biz şöyle diyoruz: (Sizin ileri sürdüğünüz) söz ahkâm hadîsleri hakkındadır. Bu (bizim aktardığımız) ise bir kıssadır ve târîhten bir parçadır.

8 Buhârî rahimehullâh Sahîh'inde [1/22, Kitâbu'l-İlm, Bâbı Hıfzu'l-İlm] Ebû Hureyre radiyellâhu anhu'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

'Dedim ki; **ey Allah'ın Resûlü, ben senden çok sözler işitiyorum ama onu unutuyorum.** O da şöyle buyurdu: **Ridânı uzat.** Ben de onu uzattım. İki eliyle onu karıştırdı ve sonra **onu kendine yapıştır buyurdu**, ben de onu kendime yapıştırdım. Artık ondan sonra hiçbir şey unutmadım.'

Yine Sahîh-i Müslim'in [4/1939 ve 1940. sayfalarda 2492. Hadîs] Kitâbu'l-Fezâil, Bâbun min Fedâil-i Ebû Hureyrete bahislerine bakınız.

Târîhte ise hadîsle tartışmasız hüccet ileri sürülür.

Eğer bu kıssa fitrata ters düşen bir şeyi hikâye etmektedir, derlerse; biz şöyle deriz:

Bizden bu husûsta üçüncü intibâhtaki mu'cizeler hakkındaki bahiste bir cevâb geçmişti.⁹ Sonra biz bunun fitrata ters düştüğünü kabûl etmiyoruz. Çünkü hipnotizmacılar bazen üzerlerinde bu işi yaptıkları kimselerin hayâllerinde bilinmeyen şeylerin ortaya çıkmasında, yâhud da bilmiş olduğu bir takım şeyleri hâfızasından uzaklaştırmasında tasarruf etmektedirler. Bizim murâdımız Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'in tasarrufunun bu kabîlden olduğunu söylemek değildir. Maksudumuz ancak bu şekilde, bu gibi şeylerin meydana gelmesinin fitrata muhâlif olmadığıdır. Eğer bunu kabûl edecek olursak, o bir mu'cizedir. Sâbit olmuştur ki, mu'cizelerin meydana gelmesinde hiçbir mânî' yoktur. Güçlü hâfızaya gelince, bunun insanlardan bir kısmında bulunduğu şarîbsenemez. Hatta bizim zamanımızda da bu vardır. Ben Hâfız Rahmetullâh el-İlâh Âbâdî ile karşılaşmış ve onda sıradan olmayan bir hâfızanın olduğunu görmüş insanları ziyâret ettim. Onlardan bunu gösteren birçok vâkiaları işittim.

Sonra onlar hadîsleri işittikleri gibi tebliğ etmeye râğbet ediyorlardı. Çünkü Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem onlara şu sözüyle duâ etmişti.

'Allah teâlâ sözümü işiten, ezberleyen, muhâfaza eden ve onu işittiği gibi başkalarına aktaran bir kulun yüzünü ak etsin.'¹⁰

Bu Nebevî duânın içinde kalmaya râğbet ederek bütün güçlerini imkân kadarıyla hadîsleri nasılsalar öylece tebliğ etmeye sarf ediyorlardı. Ve Resûlüllah sallellâhu aleyhi ve sellem'den işittikleri **'Kim bana demediğimi yalan olarak iftirâ ederse, cehennemdeki yerini hazırlasın'**¹¹ hadîsinden dolayı

9 **Bir şeyin yaratılışa ters bir şekilde gerçekleşmiş olamayacağı** görüşünde olanlara verilen **İkinci İntibâh'**taki cevâba bak.

10 **İbnu Mâce** rahimehullâh Sünen'inde (336. Hadîste) Enes İbnu Mâlik'ten şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Resûlüllah sallellâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

'Allah teâlâ benim sözümü işiten ve belleyen, ezberleyen, sonrada onu benden tebliğ eden kulun yüzünü ak etsin. Nice fıkıh taşıyanlar vardır ki, fıkıh değildir. Nice kendisinden daha fakih olana fıkıh taşıyan kimse vardır.' Aynı bâbda [84 ve 85. sayfalarda 230 ve 232. Hadîslere bak] Heysemî'nin Mecmâu'z-Zevâid isimli eserinde [1/37-140] Kitâbu'l-İlm ve Babun fi Simâi'l-Hadîs ve Tebliğihî

11 Bunu İmâm Buhârî Sahîh'inde Seleme İbnu'l-Ekvâ radiyellâhu anhu'dan rivâyet etmiştir. Lafzı şöyledir:

Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'i şöyle derken işittim: **'Kim derse'** [Bir başka nüshâda **Kim yalandan isnâd ederse**] **bana demediğimi, cehennemdeki yerini hazırlasın.** [1/21 Kitâbu'l-İlm] Babu İsmi Menkezebe ale'n-Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem. Bu Hadîsler için Câmîu'l-Usûl'e bakınız

hadîslerde değiştirme yapmaktan korkuyorlardı. Sahâbeden bazılarına bu korku o kadar hadde varmıştı ki, onlar Resûlüllah sallellâhu aleyhi ve sellem'in hadîslerini rivâyet etmekten tamamen sakınıyorlardı.¹²

Sonra, muhaddisler uzun hadîslerde **'benzeri', 'veyâhud bundan başkası'** (gibi) sözleriyle hadîsleri tereddüt kelimeleriyle rivâyet ederlerdi. Bu da hadîslerin lafızlarına şiddetli i'tinâ göstermeleri ve bu bâbdaki ihtiyâtlarının açık delilidir. İşte bu yüzden o zaman hadîsi yazarak kayda almamak, şu zamanda hadîslerin ezberlenmesine zararlı değildi. Hatta dikkatli bir şekilde bakıldığı zaman bunun onlara fayda verici ve ezberlemelerine yardım edici olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü yazarlar yazılarına güvenirlere. Bu yüzden hâfızalarını alıştırmak az olur. Ma'lûmdur ki, fitrî mevhibeler, beyin jimnastikleri ve alıştırmalarıyla kuvvet bulur. Biz uzun hesâbları zihninden yapan ümmiler görmüşüzdür. Ama bu, okur-yazar olanlarında böyle değildir. Zîrâ okur-yazar olan, çoğu zaman yazmadıkça bir şeyi ezberleyemez. Bu da günümüzdeki ezber zayıflığındaki meydana gelen zayıflık sebeplerinden biridir.

[O Zaman Hadîs Yazmanın Yaygın Olmaması İçün] **İkinci Vecih:** Nitekim buna biz işâret ettik ki, Allah teâlâ sahâbe radiyellâhu anhu hazretlerini bu hizmet için seçmiştir. Şu anda ise, hadîslerin ve onlardan çıkan hükümlerin yazılmasında hâfızanın bu seviyede olmasına muhtâc değiliz. Tabii olan şeylerdendir ki, Allah teâlâ, kuvvet ve âletleri insanların ihtiyâcına göre yaratır. Nitekim biz bunu yeni icâdlarda görmekteyiz. Zîrâ şübhesiz ki ihtiyâc ona şiddetli bir şekilde duyulunca Allah teâlâ onları inşâ etmeye elverişli zihinler yaratır.

İşin başında (İslâm'ın ilk döneminde hadîsleri) yazmamaktaki hikmet, Kur'ân'ın Sünnet'le karışması korkusudur. Kur'ân toplanınca ve tam olarak zabt edilince ve de şu korku kalmayınca, bir başka yanda da sapık, değişik tâifelerin nefsanî arzuları zuhûr edince, sünnetlerin toplanması ihtiyâta en yakın ve dîne en çok hizmet eden bir şey hâline geldi. İşte bu

[10/609-612]

12 Âmir İbnu Abdillâh İbni Zübeyr babasından şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ben Zübeyr'e dedim ki: Ben seni Resûlüllah sallellâhu aleyhi ve sellem'den hadîs rivâyet ederken falancanın rivâyet ettiği gibi işitmiyorum. O da şöyle dedi: Bakınız ben ondan ayrılmadım, fakat onu şöyle derken işittim: **Kim bana yalan isnâd ederse o cehennemdeki yerini hazırlasın.**

Enes şöyle dedi: 'Şübhe yok ki beni size birçok hadîs rivâyet etmekten Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'in şöyle dediği men etmektedir:

Kim bana kasden bir yalan isnâd ederse o cehennemdeki yerini hazırlasın.' Bu ikisini Buhârî Sahîh'inde rivâyet etmiştir. [1/21 Kitâbu'l-İlm] Babu İsmime Kezebe ale'n-Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem]

yüzden bütün dikkat ve ihtiyâtle hadîsler toplanmış oldu. İsnâdlara, metinlere ve esmâ-i ricâl kitâblarına dikkatle bakarsak Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'in sözlerinin ve işlerinin hıfz edildiği ve değiştirme ve yerine başka bir şey getirmek sûretiyle herhangi bir şey vâki' olmadan tedvîn edildiği hakkında bir gönül huzûru hâsıl olur. Şübhe yoktur ki bu anlatılanlar, haber-i vâhidlerde geçerlidir. Biz hadîsleri ve isnâdlarını toplarsak metinlerin ma'nâlarında bir birlik, isnâd ve tarîklerde onları tevâtür derecesine ulaştıracak bir fazlalık buluruz. gösterişte zann bildirmesidir. **Dirâyet** ise **zannî olan aklî delilin** ismidir. Sâbit olmuştur ki, zannî olan naklî delil, zannî olan aklî delilden önce getirilir ve ona tercîh edilir.¹³

Ma'nâyla rivâyete gelince...

Biz bunu inkâr etmiyoruz. Ancak ma'nâyla rivâyet onların âdeti değildir. Onların ezberleme kuvvetine nazaran Mütevâtir hadîslerde ise rivâyete alâkalı şübhelere asla bir imkân yoktur. Çünkü onlarda râvînin ne doğruluğu, ne ezberlemesi ve ne de adâleti şart koşulmaz.

Hadîsin hüccet (dinde kesin bir delil) olduğu isbât edildikten sonra, hadîsin **dirâyet** (aklî bir ustalık) ile tenkîd edilmesinin bozukluğu da ortaya çıkar. Çünkü hadîsin en düşük mertebesi, sâbit oluş ve ma'nâyı buna ihtiyâc nâdir olarak duyulurdu. Sonra hadîs kitâblarına müracaat eden kimseye gizli kalmayacaktır ki, bir hadîsi bazen sahâbeden bir topluluk rivâyet eder ve onu lafızla rivâyet ederler. Diğerleri ma'nâyla rivâyet ederler. Onların hadîsin ma'nâsındaki beraberlikleri onu ma'nâyla rivâyet edenin hadîsi tam ma'nâsıyla anladığını gösterir. Vâkıa odur ki, kalbinde korku ve ihtiyâc bulunan kimse ma'nânın anlaşılmasında da korkar. Kendi anlayışına ancak kalbi buna münşerih olduğu zaman mutmain olur.

Eğer Resûlullah sallellâhu aleyhi ve sellem'in bazı nâdir hallerde lafızları ezberlenmediyse şübhesiz ve zâhir olan şeylerdendir ki, yanlarında tabiatı ve zevkiyle bir ma'rifet bulunan konuşanın, arkadaşlarından olan mukarreb¹⁴ kimseler o konuşanın sözünün ma'nâlarını makam ve söz karîneleriyle başkalarının anlayamayacağı kadar anlarlar. Buna göre Sahâbe radiyellâhu anhum'un Kur'ân ve Sünnet'ten anladıkları başkalarının anladıklarından çok daha fazla itimâda lâyıık ve sağlamdır.

O takdîrde (Sahâbe'nin) sözlerini bırakıp da onların Kur'ân'ı anlaması veyâhud da mücerred aklıyla ulaştığı dirâyete, ilmî inceliklere ters düşüyor iddiâsıyla sahîh hadîsleri reddeden başka kimselerin

13 Yedinci kâideye bakınız.

14 **Mukarreb:** Çokça yaklaşırlan

sözüne nasıl iltifât edilebilir?!...

Sonra, ibret gözüyle bu işleri aldıktan sonra şâyet (yine de) bir şübhe kalırsa şübhe yoktur ki, bu şübhe, hadîslerden ancak bir takımının kesinliğinde te'sir edebilir. Bu şübhe ile en çok hâsıl olacak olan, bu gibi hadîslerle kat'î hükümlerin sâbit olmayacağı, fakat bunlarla zannî hükümlerin sâbit olacağıdır. Zannî hükümlerin de dînin amel edilmesi vâcib olan parçalarından bir parçası olması sebebiyle şübhesiz ki bu, maksûda zarar vermez.

Altıncı İntibâh

Şeriat'ın Temel Kaynaklarından

Üçüncüsü Olan İcmâ' Hakkındadır.¹⁵

Geriye İcmâ' ve Kıyâs kaldı.

İcmâ'a gelince... Günümüzde İcmâ' husûsunda gördüğümüz mefsedet,¹⁶ insanların İcmâ'ın derecesini görüşlerden bir görüşün üstünde saymamaları ve ona bağlayıcı bir hüccet olarak inanmamalarıdır.

Şübhe yoktur ki İcmâ' -temel direğinin nakle dayanması ma'nâsında- nakille alâkalı bir mes'eledir. O yüzden biz nakle döndük ve nakilde Ümmet'in âlimlerinin asırlardan bir asırdaki üzerinde birleştikleri şeye (düşünce ve amele) uymanın vâcib olduğunu bulduk. Gerçekleşen bir İcmâ'ın zıddına İcmâ' gerçekleşmesine rağmen reyle amel etmek, sapıklıktır. Bu inanç veyâhud amelle alâkalı bir şey olsa bile birdir. Usûl-i fıkıh kitâblarında buna dâir nakil ve onunla delil ileri sürmek zikredilmiştir.¹⁷

15 **El-Mihlâvî**, Teshîlu'l-Vüsûl ilâ İlmu'l-Usûl isimli eserinde [167, İcmâ' bahisleri hakkında 3. Bâb]

İcmâ'; lügatta bir şeye azmetmek ve onda kesin kararlı olmaya ma'nâsında kullanılır. Bir kimse bir şeyde kesin kararlı olduğu zaman, falanca şunun üzerinde icmâ' etti denilir. İcmâ' ittifak için de kullanılır. Topluluk şunda icmâ' etti, yani ittifak etti, denilir. İcmâ' birinci ma'nâda bir kişiden düşünülebilir. İkinci ma'nâda da ancak birden fazla kişilerden tasavvur edilebilir ki, İstilâh ma'nâsında en çok münâsib olan budur.

Usûlcülerin istilâhında icmâ'; Ümmeti Muhammed aleyhissalâtü vesselâm'ın vefâtından sonra herhangi bir asırdaki müctehidlerin şer'î bir hüküm üzerinde birleşmeleri demektir.

16 **Mefsedet:** Fesâd ve düşünce bozukluğu.

17 El-Mihlâvî Tezhîlu'l-Vüsûl ilâ İlmu'l-Usûl isimli eserinde [icmâ'ın hükmü] şöyle demiştir: İcmâ' vaz'ı/temel manası gereği, hükmü kesin olarak isbât edici şer'î bir hüccettir. Bunun böyle olması bu Ümmet'e bir kerâmet olarak verilmiştir. Her ne kadar sükûtî icmâ'da olduğu gibi ârızî bir sebeple kat'î hüküm ifâde etmediği yerler bulunsun da bu böyledir. İcmâ'nın hüccet olduğuna dâir delil(ler) şunlardır:

'Siz insanlar için çıkarılan en hayırlı ümmet oldunuz. Ma'rûfu emrediyor, münkerden nehyediyor ve Allah'a imân ediyorsunuz.' [Al-i İmran 110]

En hayırlı ümmet olmak ancak dinde kemâl mertebede olmaları bakımındandır. Dolayısıyla onların icmâ'ları hüccettir. Şâyet onların icmâ'ları hak ve hüccet olmasaydı,

Nasıl ki kanundaki bir kitâb şâyet hüccetse onun bütün maddeleriyle amel vâcib olur. Aynı şekilde Kur'ân ve Sünnet hüccet olunca onların kanunlarının tamamı ve maddeleri aynı şekilde hüccet olur. Kur'ân ve Sünnetin kanunlarından biri de icmâ'in kesin hüccet olduğu, onunla amel etmenin gerekli olduğu, ondaki muhâlefetin ilâhî kanuna muhâlefet olduğudur. Nitekim bu apaçık ortadadır.

İcmâ'in hüccet oluşu (farz-ı muhâl) nakil ile sâbit değilse, hiç şübhe yoktur ki, aklî yaratılış kanunu bizi bunu kabûl etmeye zorlamaktadır. Çünkü biz, aramızdaki muâmelelerde ve anlaşmalarda çoğunluğun reyini tek kalmış bir görüşe tercîh etmekte ve tek kalmış reyî (çoğunluk karşısında) yok gibi kabûl etmekteyiz. O hâlde ekseriyetin/ çoğunluğun çok üzerinde olan İcmâ'/herkesin sözbirliği husûsundaki hâliniz ne olacak?... Çünkü o, Ümmet'in âlimlerinin görüşlerinin ittifakıdır. O hâlde münferid bir rey mertebesine göre üstün mü olur, yâhud ondan zayıf mı kalır?

elbette sapıklık olurdu. O hâlde sapık bir ümmet, ümmetlerin en hayırlısı nasıl olabilir. [Mihlâvî'nin sözü bitti.]

-Kendisine doğru yol iyice açığa çıktıktan sonra kim resûle muhâlefet eder ve mü'minlerden başkasının yoluna tâbi olursa üstlendiğini ona biz vâli eder, onu cehenneme sokarız.(O cehennem) ne kötü varılacak bir yerdir!'[Nisâ 115]

Âlûsî rahimehullâh Ruhu'l-Meânî'de [5/146] şöyle demiştir: İmâm Şafî rahimehullâh bu âyetle İcmâ'nın hüccet olduğuna delil ileri sürmüştür. Müzenî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir gün Şafî'nin yanındaydım. O'na, üzerinde yün elbise, elinde de asâ bulunan bir ihtiyâr geldi. Onu (İmâm Şafî'yi) heybet sâhibi birisi olarak görünce, düzgün bir şekilde oturdu. Direğe dayanıyordu. Elbiselerini düzeltti ve O'na (İmâm Şafî'ye) **'dinde kat'î delil nedir'** diye sordu. O da: **'Allah'ın kitâbidir'** dedi. İhtiyâr **'sonra ne'** diye sordu. O da **'Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetidir'** dedi. İhtiyâr **'sonra ne'** diye sordu. O da **'Ümmetin sözbirliğidir'** dedi. İhtiyâr **'bu son dediğin de nerden (çıktı). O Allah teâlâ'nın kitâbında var mıdır?'** dedi. (İmâm) Şafî bir an susarak derin düşündü. İhtiyâr ona **'sana üç gün, üç gece zaman tanıdım. Eğer (bu husûsta) bir âyet getirirsen, ne âlâ, aksi takdirde insanlardan uzak dur'** dedi. İmâm Şafî üç gün dışarıya çıkmadan bekledi. Üçüncü gün öğleyle ikindi arası çıktı, rengi değişmişti. İhtiyâr ona gelip selâm verdi, oturdu ve **'hâcetimi yerine getir'** dedi. O da **'evet'** dedi. **Eûzü billâhi mine-ş-şeytânirracîm. Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah azze ve celle şöyle buyurdu:** (Yukarıdaki âyeti okudu ve ekledi) **Allah onu cehenneme mü'minlere ittiba etmenin farz olması sebebiyle onlara ters düşmesinden dolayı soku'** dedi. İhtiyâr **'doğru dedin'** dedi ve kalkıp gitti.

-[Tirmizî Camii'nde H:2167] Abdullah İbnu Ömer radyellâhu anhumâ Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **'Hiç şübhe yok ki Allah teâlâ ümmetimi -yâhud da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in ümmetini- bir sapıklık üzerinde bir araya getirmez. Allah'ın eli cemaatin üzerindedir. Kim cemaatten ayrılırsa o ayrılır ve cehenneme (gider)'**

Abdulhalim el-Leknevî rahimehullâh Nûru'l-Envâr üzerinde yaptığı Ta'lik'inde **'bu hadîs ma'nen mütevâtirdir'** demiştir...

Eğer denilse ki; evet, biz münferid görüşe icmâ' karşılığında iltifât edilmeyeceğini kabûl ettik. Şu kadar var ki biz, icmâ'in hilâfına bir işte ittifak ettik. Hiç şübhe yok ki, bu yeni icmâ', geçmiş icmâ'a karşı gelmeye kadirdir.

Biz de deriz ki; her bir işte, her bir kimsenin görüşüne ittibâr edilmez. Aksine bütün işlerde, o işlerde ihtisâs sâhibi olanların reyine ittibâr edilir. Eğer bizden dînî hallerimiz ve selefin halleri arasında adâletli bir tartma bulunsa, onlara göre ilmî ve amelî bütün seviyelerde kendimizi çok aşağılarda bulacağız. Onlara göre biz, sadece ustaların yanında usta olmayan kimseler gibiyiz. O yüzden onların aksine bizim söz birliği etmemiz, usta olmayanların/ çirakların, usta olanların reyine muhâlif bir şey üzerinde ittifak etmeleri gibidir. Hiç şübhe yok ki bu, hiçbir şeyde te'siri olmayacaktır.

Hakkında Selef'ten hiçbir şey nakledilmeyen işlere gelince...

Şübhe yoktur ki o husûslarda asrın (Rebbânî olan Sünnet ehli âhiret) âlimlerinin ittifakı mu'teber olur. Bu husûstaki sır şudur: Allah azze ve celle'nin sünnetindedir ki, nefsî arzular ve bozuk maksadlara Allah azze ve celle'den bir te'yîd/kuvvetlendirme arkadaşlık etmez. Allah teâlâ'nın te'yîdi, yardımı sadece kendi rızâsı için olan ihlâsa olur.

Bu iyice anlaşıldıktan ve yer ettikten sonra şöyle derim: Bir iş üzerinde Selef söz birliği edince ve onun hüccet olduğu sâbit olunca burada artık kendi görüşlerimizi getirip onlarla amel etmemizde herhangi bir sebep yoktur. Zîrâ dînî bir hüccet olmadan görüşlerimizle amel etmek süzme bir nefsanî istektir. Hakkında icmâ' bulunmayan mes'eleye gelince ve onda dînî bir hâcet bulununca dînî hâcetlerde çalışmak ihlâs delilidir. O husûsta Hak sübhânehû ve teâlâ'dan bir te'yîd mevcûddur. İşte bu yüzden Allah teâlâ'dan yardım görmüş olması yüzünden bu icmâ' mu'teber olur.

Bütün bunlar, Selef'in icmâ', rey ile olduğu zamandır. Bu rey, açık nass bulunmadığında, (üstü örtülü veya kıyasla da olsa) bir nassa dayandığı zamandır. Ancak, onlar açık bir nassın gösterdiği ma'nâ üzerinde söz birliği ederlerse, böyle bir İcmâ'a ters düşmek nassın kendisine ters düşmek demektir.

[Suâl]: Ancak, buna başka bir açık nass zıt düşerse nass ile te'yîd edilen o icmâ' câiz olur mu?

Cevâb: O zaman da ona muhâlefet câiz olmaz. Çünkü nass, nassa denk düşer (ve geçersiz kılar), İcmâ' da onu te'yîd edici olarak kalır. Böylece nassı te'yîd edici olan icmâ' kavî olarak kalır. Sağlam bir delil bulunmasına rağmen zayıf bir delille amel etmekse hem nakle, hem de akla ters düşen bir şeydir.

Üzerinde icmâ' edilen mes'elenin nakil ile sapıklık

olması imkânsız olunca, icmâ'nın da dayanağı açık bir nass olmazsa ve onun hilâfına başka bir nass bulunursa o zaman icmâ' nassdan öne alınır. Çünkü biz bilmekteyiz ki, **icmâ' bize nakledilmeyen bir nassa dayanmaktadır**. Bu böyledir, çünkü nassa muhâlefet sapıklıktır. İcmâ'ın sapıklık olması da imkânsız bir şeydir. Dolayısıyla İcmâ'ın da nassa ters düşmesi muhâldir. Bu yüzden İcmâ' mutlaka nassa muvâfık olur. İcmâ'nın muvâfık olduğu bu nass diğer nassdan önce gelir. Çünkü bu İcmâ' ile te'yîd edilen bir şeydir. Bu, gerçekte nassın nassdan önce getirilmesidir. İcmâ' da sadece nassın varlığına işâret eden bir emâredir. Buna **Delili İnnî** ismi verilir.¹⁸ Bunun misâli; özür ve sefer olmadan iki namazın cem edilmesi ve kırmızı fecrin doğuşuna kadar sahur yapmaya izin verilmesidir. Nitekim bu ikisini İmâm Tirmizî rahimehullâh rivâyet etmiştir.¹⁹

18 Bûrhân ya limmîdir, ya da innîdir: Limmî'ye gelince; illetin varlığıyla, illetle sâbit olan şeyin varlığına delil getirmeyi içinde bulunduran bûrhân demektir. Güneşin doğmasıyla gündüzün varlığına delil getirmek gibi. İnnî'ye şu demektir: Ma'lûl ile (yani illetle sâbit olan bir şeyle) illetin varlığına delil getirmek demektir. Gündüzün varlığıyla güneşin doğmasına delil getirmek gibi. Şu hâlde nass illettir. İcmâ' da ona dayanmakta olan ma'lûldür. Ma'lûl olan icmâ' bulununca, bu icmâ'ın dayandığı nassın varlığına delâlet eder ki, o nass illettir. Dolayısıyla icmâ'ın varlığıyla nassın varlığına delil getirmek innî (bûrhân) olmuş olur.

19 Musannif rahimehullâh gizli bir nassla beraber olan icmâ'ın başka açık olan bir nassa takdîmi için iki misâl vermiştir. Birinci misâl: **Tirmizî** rahimehullâh'ın Sünen'inde [H:187] İbnu Abbâs radiyellâhu anhumâ'dan şöyle dediğine dâir yapmış olduğu rivâyettir: Resûlullah sallellâhu aleyhi ve sellem öğleyle ikindiye ve akşamla yatsıyı Medîne'de korku ve yağmur olmadan cem etmiştir. İbnu Abbâs radiyellâhu anhumâ'ya bununla neyi murâd ettiği sorulunca, ümmetine zorluk çıkarmamayı murâd etti demiştir.

Bu hadîs Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'in sefer olmadan -çünkü o Medîne'deydi- ve korku ve yağmur olmadan iki namazı cem ettiğini göstermektedir. Bunun hastalık özrüne yorulması mümkün değildir. Çünkü cidden uzak bir ihtimâldir ki, Medîne halkının tamamı hasta olsun. Hâlbuki İbnu Abbâs radiyellâhu anhumâ bunun sebebinin ümmetine bir zorluk çıkarmaması olarak zikretmiştir.

Bu hadîse âlimlerden hiçbir kimse zâhib olmamıştır (o görüşte olmamıştır). **Tirmizî** rahimehullâh el-İlel isimli kitabının başında şöyle demiştir: Bu kitâbdaki hadîslerin ikisi dışında hepsi kendileriyle amel edilen hadîslerdir. Bunları ehli- ilimden bazıları almıştır. Bu hadîslerden birisi İbnu Abbâs radiyellâhu anhumâ'nın rivâyet ettiği Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'den öğleyle ikindiye Medîne'de, akşamla yatsıyı, korku, yolculuk ve yağmur olmaksızın cem ettiğine dâir hadîstir. Sonra ikinci hadîsi zikretti:

Bu hadîsin aksine olarak meydana gelen icmâ' göstermektedir ki, bu icmâ' kendilerini bu hadîsi terk etmeye sevk eden bir nassla te'yîd edilmiştir. Çünkü bâtil üzerine icmâ' gerçekleşmesi muhâldir. Nitekim daha önce de söylemiştik.

İkinci Misâl, Tirmizî'nin Sünen'inde [H:705] Talk İbnu Ali radiyellâhu anhu'dan Resûlullah sallellâhu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğuna dâir yaptığı rivâyettir: **'...Kırmızılık karşınıza çıkana kadar yiyiniz, içiniz.'**

Yedinci intibâh:

Şeriat'ın Asıllarından

Dördüncü Asıl Hakkındadır ki O Kiyâstır.

Kiyâsa gelince; bu bâbda da birçok mefsetet vardır.

Birinci Mefsetet

Kiyâsın ma'nâsındadır.²⁰

Hadîs'in ma'nâsı şudur: Ufukta yayılan fecirden dolayı korkup sahurdan geri durmayınız. Çünkü bu kâzib fecir içindir.

Hattâbî rahimehullâh şöyle demiştir: Burada kırmızı'nın ma'nâsı ufukta yayılan beyazlığın, kırmızılığın başlarını içinde bulundurmasıdır. Bu da beyazlığın doğuşu tamamlandığı zaman, kırmızılığın başları zuhûr eder.

Şeyh Muhammed Mustafa rahimehullâh Arabça 'Hallü'l-İntibâhât' isimli eserinde şöyle demiştir:

Bu hadîs fecri sâdıktan sonra yiyip içmenin ufukta kırmızılık meydana gelene kadar mübâh olduğunu göstermektedir. Buna rağmen ümmet bizzat fecri sâdıktan itibaren orucun başlamasında ve ondan sonra yemenin içmenin ve cim'anın mübâh olmayacağına icmâ' etmiştir. Bu yüzden çâresiz ki, icmâ'a muvâfık bir nass bulmuş olmaları ki, onun üzerinde icmâ' etsinler. Aksi takdirde bâtilde icmâ' etmeleri lazımdır ki, bu da anlattığımız gibi imkânsız bir şeydir. Arabçaya tercüme eden -Allah onu affetsin- şöyle der. Musannif rahimehullâh'ın zikrettiği bu misâl, İcmâ'ın aslının takrîri için meselâ yolu üzere verilen misâldir. Bu beyaz fecirle kırmızı fecir arasında yemenin harâmlığı üzerine icmâ' sâbit olduğu takdirde sahîh bir misâldir. Her ne kadar bu husûsta icmâ'ın sâbit olması tartışma konusu ise de.

Tafsîlat için [Umdetü'l-Kârî 1/297, Fethu'l-Bârî 4/137, ve Bidâyetü'l-Müctehid 1/21 ve 211 bakınız.]

20 **Kiyâs**: Lugatta takdîrin/miktârın belirlenmesi demektir.

İstîlâhta ise kiyâs hakkında usûlcüler ihtilâf etmiştir. Neseffî el-Menâr'da [Nuru'l-Envâr şerhiyle 224. sayfada] fer'in hüküm ve illette asıl ile miktârının belirlenmesidir.

Fer' ile murâd edilen kiyâs edilen, asıl ile murâd edilen de, kendisine kıyaslanandır. Ma'nâ, kıyâs edilenin hüküm ve illette kıyâs kendisine kıyaslanana katılması ve onun bu iki husûsta ona benzer kılınmasıdır.

Sadru's-şerîa, et-Tenkîh'te [Tavzîh metnini Telvîh şerhiyle beraber 3/526] şöyle dedi: O (kiyâs) hükümün bir olan ve sırf lugat ile kavranamayan bir illet sebebiyle fer'a geçirilmesidir.

Neseffî Menâr'a yazdığı şerhinde şöyle dedi ve bunu Mâtürîdiyye -nitekim Mıhlâvî et-Tezhîl'de [136-137] bunu zikretmiştir: Sahîh olan şöyle denilmesidir: Kiyâs, zikri geçen iki şeyden birisinin hükümünün diğerinde bulunan benzer illeti sebebiyle açığa çıkarılmasıdır.

sbât etmek ve tahsil etmek değil de **"açığa çıkarmak"** lafzı seçilmiştir. Çünkü isbât kıyâs eden tarafından değil, Allah teâlâ tarafından. Çünkü kıyâs edenin isbât ve tahsil yetkisi yoktur. Çünkü kıyâs, kıyâs edenin işidir. O da kıyâs edenin Allah'ın hükümünün böyle olduğunu, illetinin de şöyle olduğunu bildirmesi ve açığa çıkarmasıdır. İlet fer'de mevcûddur. Dolayısıyla hüküm onda da sâbittir. **"Hükümün gibisi"** ve **"illetin gibisi"** lafızları seçilmiştir. Çünkü helâllik, harâmlık, vâciblik ve câizlik hükümünün aynı, yani kendisi aslın vasfıdır. Dolayısıyla bu vasıfların birden çok olması zarûreti sebebiyle ondan başkasında düşünülemez. Var olanı ve yok olanı içine

Kıyâsın gerçek ma'nâsı şudur: Herhangi bir şey'in hükmü ne Kitâb'da, ne Sünnet'te, ne de İcmâ'da açıkça zikredilmemiştir. Bilinen şeylerdendir ki, Şeriat hiçbir şeyi boş bırakmamıştır. Mutlaka onun için bir hüküm zikretmiştir. O iş ister âhiretle, isterse dünyayla alâkalı olsun. Nitekim biz üçüncü intibâhın dördüncü mefseletinde bunu zikretmiştik. O hâlde bu, delâletinin gizliliği sebebiyle bize gizli kalsa bile onun hükmünün Şeriat'te mutlaka gelmesi lâzımdır. O takdîrde o gizli hükmün açığa çıkarılmasına ihtiyâc vardır. Onun açığa çıkarılması -Şeriat'ın delillerinin de açıkladığı gibi- şöyledir: Evvelâ hakkında nass gelen işlerde düşünürüz, onlardan sıfatlarda ve keyfiyetlerde ona benzer olup da hakkında açıkça konuşulmayıp susulan işi ta'yin ederiz ve sonra da bakarız. Gâlib zann ile, hakkında nass gelen husûstaki hükmün binası hâline gelen sıfat nedir?. Sonra bakarız. Bu sıfat, hakkında susulan (nass bulunmayan) husûsta bulunmakta mıdır, bulunmamakta mıdır? Şâyet bulunursa, hakkında nass gelen mes'elenin hükmünü susulan mes'eleye geçiririz.

Hakkında hükmün nassla bildirildiği şey **makîsun aleyh**/kendisine kıyâslanan, hakkında nass bulunmayan **makîs**/kıyâslanan, hükmün temeli **illet**, hükmün isbâtı (daha doğrusu izhârı yani açığa çıkarılması) **ta'diye** (hükmün hakkında nass bulunan şeyden bulunmayana geçirilmesi) ve **kıyâs** diye isimlendirilir.

İşte Şeriat'ın câiz görüp, usûlcülerin isbât ettikleri²¹ yani sâbit ve var kabûl ettikleri kıyâsın hakikati

almasa için zikredilen **iki şey** lafzı seçilmiştir. (**Nesefî'nin Sözü Bitti.**)

21 Kıyâsın meşrû'luğu Kitâb, Sünnet ve İcmâ' ile sâbittir.

Kitâba gelince; Allah azze ve celle'nin **'ibret alın ey basîret sâhibleri'** [Haşr-2] sözüdür.

Sünnete gelince; o da Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki 3592 numaralı rivâyet ettiği hadîstir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Muaz'ı Yemen'e göndermek istediği zaman başına bir mahkemelik iş geldiği zaman nasıl hükmedeceksin buyurdu. O da Allah'ın kitâbıyla hükmederim dedi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem **eğer Allah'ın kitâbında bulamazsan?** diye sordu. O da o zaman Resulullah'ın sünnetiyle dedi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem **eğer Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinde ne de Allah'ın kitâbında bulamazsan?** diye sordu. O **reyimle ictihâd ederim ve bu husûsta eksiklikte yapmam** dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onun göğsüne vurdu ve şöyle buyurdu: **Bütün hamdler o Allah'a âiddir ki, Resûlünün elçisini Allah'ın Resûlünün râzı olduğu şeye muvaffak kıldı.**

Usûlcüler şöyle demişlerdir. Bu hadîs meşhûrdur. Gazâlî de bu hadîs ümmetin (müctehid ve âlimlerinin) kabûl ettiği bir hadîstir.

Cûzekânî'nin bu hadîs hakkındaki sözüne ve onun kendisiyle delil getiremeyecek bir hadîs olduğuna kanaat etmesine gelince; İbnu'l-Kayyim rahimehullâh İ'lâmul Muvakkîin'de [1/175-176] ona cevâb vermiş ve bu görüşlerini reddetmiştir.

İşte budur. Şu hâlde nass hükmü isbât eden, kıyâs ise sadece ortaya çıkarandır. Şu anda insanların kullanmakta oldukları kıyâsa gelince; o, anlatmış olduğumuz gibi hiçbir nassa dayanmayan katıksız bir reydir. O kadar ki, onlar şöyle diyorlar: 'Bence bunun hükmü şöyledir. Benim kanaatime göre onun hükmü böyledir.'

Bu, aklen çirkin bir şeydir. Çünkü bu ancak kendilerinin şâri'ler olduğu iddiâsından başka bir şey değildir ki bu, naklen de çirkindir. Çünkü âlimlerin bunun kınanmasına dâir olan sözleri gelmiştir. Böylece onların sözleri iki cihetten, yani akıl ve nakil yönüyle çirkin hâle gelmiştir.²²

İcmâ'a gelince o bu mes'eledede delillerin en kuvvetlisidir. O da sahâbe radiyellâhu anhum'un hakkında nass bulunmayan vâkıalarda kıyâsı kullanmak üzerine içlerinde hiçbir kimsenin inkârı bulunmaksızın söz birliği etmeleridir.[et-Tezhîl Sayfa 18]

22 Musannif -Allah ruhunu mukaddes kılsın- şunu murâd etmiştir. Asrımızdaki insanlar Şeriat'teki kıyâsla kıyâs yapmamaktadırlar. Onlar sadece kendi görüşlerini ve nefsanî arzularını kıyâs saymaktadırlar. Bu da kendilerini Şeriat getiren kimseler olarak iddiâ etmelerinin ta kendisidir. Kim Şeriat sâhibine uymayı iddiâ eder de, sonra kendisinin de müstakil bir Şeriat sâhibi olduğunu da'vâ ederse bu aklen çok çirkin bir şeydir. Sonra görüşün, nefsanî arzunun ve bâtil kıyâsın hakkında âyetler ve hadîsler gelmiştir:

Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: **'Hevâya uyma, aksi takdîrde o seni Allah'ın yolundan saptırır.'**(Sâd-26)

Allah teâlâ yine şöyle buyurdu: **'Gördün mü sen o ilâhını hevâsı edinen ve Allah'ın ilmine istinâden şaşkırtıp da kulağına ve kalbine mühür vurduğu, gözüne perde verdiği kimseyi? Allah'dan sonra ona kim hidâyet edebilir? Nasihat alsanız ya.'**[Câsiye:23]

İmâm Tirmizî Sünen'inde [Hadîs:3058] Ebû Umeyye eş-Şâbânî'den rivâyet etmiştir. O Ebû Sa'lebe el-Huşenî'ye Allah teâlâ'nın **'Ey imân edenler, siz kendi nefislerinize iyi dikkat edin. Siz hidâyette olursanız, sapıtmanın sapıtması site zarar vermeyecektir.** âyeti celîlesi hakkında sordu da O şöyle dedi: Bak vallâhi sen onun hakkında, çok iyi haberi olan bir kimseye sordun. Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e onun hakkında sordum da o şöyle buyurdu: **'Aksine** (şu anda sırf kendinizle alâkadar olmayıp) **ma'rûfa uyunuz. Münkerden birbirinizi yasaklayınız. Nihâyet itâat edilen bir şiddetli cimrilik ve uyulan bir nefsanî arzu, tercih edilen bir dünya ve her bir görüş sâhibinin kendi görüşünü beğenmesini gördüğün zaman o zaman sen husûsiyetle kendi nefsinde sarıl ve avâmı bırak.'**

Ebû Dâvûd Sünen'inde 4341, **İbnu Mâce** de Sünen'inde 4014 numaralı hadîste rivâyet etmişlerdir.

Tenbih: Şeyh Abdülkadir el-Arnâvut'un tahkik ettiği Camiu'l-usûl nüshâsında, Ebû Umeyye eş-Şâbânî yerine Ebû Umame eş-Şâbânî yazılmıştır ki, o tahriftir. Doğrusu bizim zikrettiğimizdir. Nitekim bu naklettiğimiz kaynaklarda açıkça görülmektedir. Rey ve fâsid kıyâsın kınanması hakkında gelen Sahâbe ve Tâbiîn eserleriyle, ileri gelen imâmın sözleri için İmâm Ömer İbnu Abdilberr'in Câmiu Beyânî ilmi ve Fazlîhî [2/162,184] isimli eserinin Allah'ın dîninde reyle, zannla, bir asla dayanmayan kıyâsla söz söylemenin zemmi ibret almaksızın çok suâl sormanın da ayıbı bâbına bakınız. Allah ona rahmet etsin, bu bâbda daha fazlası olamayacak

İkinci Mefsedet

Kıyâsın Sâhası Hakkındadır.

Zikrettiğimiz şeylerden bilmiştik ki, kıyâsa olan ihtiyâc, ancak hakkında nass bulunmayan husûslardı. Hakkında nass gelen hükümlerdeki illetin çıkarılmasına, ancak hakkında nass bulunmayan husûslara hükmünü geçirmek için ihtiyâc duyulur. Dolayısıyla hükmün, hakkında susulan bir başka husûsa geçirilmesine hâcet olmayan zaman câiz değildir.²³ Ancak insanlar hakkında nass bulunan husûslarda illeti ihtiyâc olmaksızın çıkarmakta, sonra da hakkında nass bulunan hükmün kendisinin var olup olmamakta bu illete dayandığını iddiâ etmektedirler. Nitekim biz üçüncü intibâhın altıncı mefseletinde bunu anlatmıştık.

İşte buradan üçüncü yanlışlık ortaya çıkmaktadır ki, o da kıyâsın maksadı hakkındaki yanlışlıktır.

Şübhe yok ki kıyâsın asıl maksadı hakkında nass bulunmayan mes'eleyehükmün taşınmasıdır. Yoksa hakkında nass bulunan mes'eledede tasarruf ve değişiklik yapmak değil.

Dördüncü Mefsedet;

Kıyâsa Ehil Olmak Hakkındadır.

İnsanlardan kimisi, içimizden her bir kimsenin ictihâd ve kıyâsa ehil olduğunu zannetmektedir. O kadar ki, bazı cüretkâr kimselerin meclislerinde şöyle dediklerini görmüşüzdür. Allah teâlâ'nın '**sizin dininiz size, benim dinim de bana**'²⁴ âyeti celîlesi ictihâdı insanların tamamına câiz kılmıştır. Hâlbuki usûlcüler bu iddiâ edilen genelliği²⁵ iptal eden kavî delillerle ictihâdın şartlarını ortaya koymuşlardır. Âyetin ma'nâsı onların iddiâ ettiği gibi ictihâdın herkes için elverişli olduğu demek değildir.²⁶

kadar uzunca rivayetler getirmiştir.

23 Bu, kıyâsın hükmü nassın hükmüne muhâlif olduğu yerde sözbirliğıyledir. Ancak hakkında nass bulunan meselelerde o nassların hükümlerine paralel ve onları pekiştirecek olan kıyaslar yapılabilir. Nitekim usulcüler bu husûsu iki zıt görüş çerçevesinde tartışmışlarsa da tahkik bunu gerektirir. Lâkin bu hâlde de hüküm kıyasla değil pekiştirdiği nassla sâbit olmuş olur.

24 Kâfirûn:6

25 El-Mihlâvî rahimehullâh et-Tezhîl'de [319] şöyle demiştir: Müctehid hakkındaki ictihâdın şartları altı tanedir.

Birincisi; Müslüman olması..., ikincisi; Kur'ân'ı ma'nâları ve vecihleriyle bilmesi..., üçüncüsü; Sünneti metinleri ve senedleriyle bilmesi..., dördüncüsü; Usûl-i fıkhıta sağlam ve oturan bir bilgiye sâhib olması..., beşincisi; icmâ' mes'elelerini çok iyi bilmesi..., altıncısı; Arab lûgatını iyi bilmesi...

26 Allah teâlâ'nın sözündeki '**sizin dininiz size, benim dinim de bana**' şeklindeki hitâb, kâfirleredir. Çünkü sûre '**De ki, ey kâfirler!**' sözüyle başlamıştır. Bu sûredeki bütün zamirler kâfirlere dönmektedir. O hâlde son âyetteki hitâbın Müslümanlara olması câiz olabilir mi? Arab dilinin kâideleri

Cidden açık olan şeylerdendir ki, her bir kimse kıyâs etmeye ehil olamaz. Çünkü kıyâsın ve ictihâdın hakikati ki bizim geçmişte açıkladığımız kıyâs ve ictihâdın benzeri şudur: Kanun maddelerinden bir maddede, avukatın belli bir hâdiseye sokulmasıdır. Zîrâ her bir kimse buna ehil olsa, hiçbir kimsenin hukuk tahsiline ihtiyâcı olmazdı. Zîrâ avukat uzun bir hukuk tahsili ve kanunların kaynaklarını ezberlemek, sahîh mefhûmlarını ve göz atılan maksadlarını iyi bildikten, mahkeme için gizli kalan yönleri kavradıktan sonra belli bir maddede bir da'vaya sokulmaktadır. İşte aynı şekilde ictihâd ve kıyâs da bu şartlara benzer şartlar ileri sürülmüştür.

Şimdi İctihâda Ehil Bir Kimse Var mıdır Yok mudur?

Bu mukallidlerle mukallid olmayanlar arasında ayrı bir mes'eledir. Bu husûsta sözü uzatmamıza lüzum yoktur. Çünkü o, bahsimizin dışındadır. Zîrâ biz şu anda yeni kültürleri edinmiş kimselerin ayaklarının kaydığı mefseletlerden bahsediyoruz.

Bu Bâbda Bu Kadarı Bize Yeterlidir:

Şübhesiz ki biz, bu kimsenin var olduğunu kabûl etsek bile, en sağlam yol bizim ictihâdlarımıza ve kıyâslarımıza güvenmememizdir. Çünkü nefislerimiz, nefsânî arzulara ve hilelere mağlûbdur. Şâyet herhangi bir mes'eledede ictihâd etsek neredeyse nefsânî arzuya muvâfık düşeriz. Nefsin bizi aldatmaları ve yönlendirmeleri, dâimâ onun hevâsının çağırıldığı şeylere olur. Sonra da kendisini ictihâda ehil kılacak şartlar kendisinde bulunmayan herkes ictihâd etmeye tama' eder. Bu husûsta değişik hileler icâd etmeye tutunur. Böylece dindarlık ve takvâ zarara uğrar, bozulmalara ma'rûz kalır.

Bunun görünürdeki benzeri şudur:

Muâsır kanun nizamında kanun maddelerinden bir maddenin, yüksek mahkemenin kadılarının anladıklarına zıt bir şekilde şerh edilmesine hiçbir kimse için izin verilmez. O kadar ki, bu husûsta bidâyet mahkemelerin kadılarına bile müsaade edilmez. Bu ancak yüksek mahkemenin kadılarının kanunun murâdını en iyi bilen kimseler olduğunun itirâf edilmesi ve onların tefsirlerine ters düşecek bir şekilde kanunları açıklaması husûsunda sıradan insanlara izin verildiği takdirde herkes kanun hakkında kendi kanaatine göre tavır takınmaya cüret etme sebebiyledir. Bu da memleketlerde karışıklık ve bozukluğa sebebiyet verir. Biz ise müctehidlere göre kadılara (yüksek mahkeme hakimlerine) nisbetle sıradan insanlar gibiyiz.²⁷

hakkında en küçük bir bilgisi olan kimse, bunu söyleyemez. Bu âyetle delil ileri sürmek '**namaza yaklaşmayın**' âyetiyle namazın yasaklığına delil getirmenin ta kendisidir.

27 Bütün yönleriyle kıyâs bahisleri için 'İlâus Sünen'in fikhî mukaddimesine müracaat edebilirsiniz.

Dört Aslın Bâblarındaki Mefsedetlerin Özü:

Kur'ân'ın kesin delil ve sâbit olduğunu kabûl etmektedirler, ancak, ma'nâyı göstermesinde hatâ etmişlerdir. Sünneti de hüccet olarak kabûl etmişler, lâkin sâbit olması hakkında konuşmuşlar ve başlıbaşına olarak delâletini araştırmamışlardır. İcmâ'a gelince; işte onu asla hüccet kabûl etmemişlerdir. Kıyâsın yerine başka bir şey uydurmuşlar ve onu hükümlerin sâbit olması için bir temel direk olarak kabûl etmişlerdir ki, o da hâlis reydir.

Sekizinci İntibâh

Melekler ve Cinler²⁸ Mes'elesinde ve

İblis'in Cinlerden Olduğu Hakkındadır.

Şübhe yoktur ki, meleklerin ve cinlerin varlığı naslarla ve icmâ' ile sâbit olup, bunu hiçbir kimse inkâr edemez. Bununla beraber insanlardan kimisi bu cevherlerin, mevcûd olması takdîrinde hissedilmeleri (görülmeleri, duyulmaları yâhud dokunulmaları) gerekeceği deliliyle (bunları) inkâr etmektedirler. Bazı kere de önümüzden geçen fakat bizim görmeyeceğimiz bir şeyin varlığını,

28 Melekler: Değişik şekillere girmeye muktedir, nefsânî ve hayvânî şehvetlerin bulanıklıklarından ak ve pâk olan, Allah'ın kendilerine verdiği emirlerde ona isyân etmeyen ve emroldukları şeyleri yapan nurani ve latif cisimlerdir.

Cinler: Değişik şekillere girmeye muktedir olan, ateşten yaratılma cisimlerdir.

Kur'ân'ı Kerim'de şu iki yaratığın varlığına dâir birçok âyetler vardır. Bazıları:

- 1) 'Hani Rabbin meleklerle ben yeryüzünde bir halife yaratacağım buyurdu.' (Bakara:30)
- 2) 'Allah kendisinden başka hiçbir ilâhın olmadığına, o melekler ve ilim sâhibleri adâleti ikâme ederek şahidlik etmektedirler.' (Al-i İmran:18)
- 3) 'Bir görseydin zâlimler ölüm sarhoşluğundayken ve melekler onlara ellerini uzatmışken ki, zamanı...' (En'am:93)
- 4) 'Bütün hamdler semâvâtı ve arzı ilk icâd eden, melekleri, ikişer ikişer, üçer üçer ve dörder dörder kanatlı olarak elçiler yapan Allah'a âiddir.' (Fâtır:1)
- 5) 'Üzerlerinde kuvvetli ve büyük melekler vardır ki, onlar Allah'a, kendilerine emrettikleri husûsunda isyân etmezler ve emrolduklarını yaparlar.' (Tahrîm:6)
- 6) 'Ey cinler topluluğu! İnsanlardan çoklarını elde ettiniz.' (En'am:128)
- 7) '(Melekler) secde ettiler, ancak İblis etmedi. O cinlerdendi.' (Kehf:50)
- 8) 'Cinlerden de O'nun (Süleymân aleyhisselâm'ın) huzurunda rabbinin izniyle iş yapan vardı.' (Sebe':12)
- 9) 'Hani biz sana cinlerden Kur'ân dinlemekte olan bir topluluk gönderdik' (Ahkaf:29)
- 10) 'Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım' Zâriyât:56)

akla uymayacağına binâen inkâr etmektedirler. Kur'ân âyetleri bunların varlığını birçok yerlerde isbât edince Kur'ân'ın da sâbit olduğunu ve hüccet olduğunu kabûl edince bunların var olduğunu gösteren âyetleri cidden akıl ve ihtimâlden çok uzak te'villerle te'vil etmişlerdir. Ve nihâyet bu tevilleri tahrîf haddine varmıştır.

Bu husûsta **tahkîki** (işin hakikatini isbât ve hasmı iknâ' edecek) **cevâbımız**, **Dördüncü Kâidede** geçmişti. Orada bu cevherlerin (varlıkların) inkârlar edilmelerinin dayandığı temellerin fâsid ve bâtil olduğunu da anlatmıştık.²⁹

İlzâmî (hasmı, kendi kabûl ettiği delille susturacak) **cevâba** gelince...

O da şudur: Siz, madde için bir sûrete kavuşmadan evvel, onu görmemenize rağmen ve mübhem bir hayâlin dışında keyfiyetlerini idrâk etmemenize rağmen latif bir cevherinin olduğunu kabûl ediyor ve onu **sedîmî** ve **esîrî** (görülemez küçüklükte heyûlâî) madde diye isimlendiriyorsunuz. O kadar ki, bunu Yunanlılar inkâr etmişlerdir. Bunu siz hakkında hiçbir delil olmamasına rağmen sadece kendisine muhtâc olduğunuz ve iddiâ ettiğiniz şey sebebiyle kabûl ettiniz. Biz bu bahsi birinci intibâhtaki maddenin hâdis olması mes'elesinde zikretmiştik. O hâlde böylesi cevherlerin imkânsız olduğuna dâir aklî bir delil bulunmayınca bu aklen mümkün olmaktadır. Aklen mümkün olan bir şeye de -naklî delil onun varlığına delâlet etmesi hâlinde- hükmetmek vâcib olur. [ikinci kâideye bakınız.] Hâlbuki naslar bunun vâkı' olduğunu söylemişlerdir. O hâlde buna hükmetmek vâcib olur. Nasslarda te'vil de câiz değildir. Çünkü onlarda aslanan görünürdeki ma'nâlarına yorulmaları ve bu yüzden onlar zâhirî ma'nâlarından, zannî olan aklî delil bunun aksini söylese de onlardan çevrilmemeleridir. O takdîrde vehmî olan (çok zayıf bir zanna dayanan) delile i'tibâr edilir mi?

İnsanlardan kimisi anlattığımız şu şübhelerden başka şübheler de zikretmiştir ki, onlar Tefsîrüs-Seyyid'de³⁰ anlatılmıştır.

Dokuzuncu İntibâh

Kabirde Olanlar ve Cennet, Cehennem

Sırât ve Mizân Gibi Âhiret İşleri Hakkındadır.

İnsanlardan bazısı meleklerin ve cinlerin varlığını inkâr ettikleri esâsa dayalı olarak bu varlıkların ma'nâlarını inkâr etmektedirler. Bu temel anlayışın bâtillığı **Sekizinci İntibâhta** sübût bulunca onunla

29 Dördüncü kâidenin hulâsası şuydu: Bir şeyin varlığı için o şeyin görülmesi lâzım gelmez. Olabilir ki, bir şey görülmez ve hissedilmez ama buna rağmen gerçekte vardır.

30 O da reformistlerin lideri **Seyyid Ahmed Han**'dır ki, onu **Kur'âncılar** fırkasından önce **Beşinci İntibâh**'da anlatmıştık.

inkâr etmekte oldukları şeyin bâtiliği da sâbit olmuş olur. Sonra orada birtakım başka şübheler daha vardır ki, onların bir kısmı eski Mu'tezile âlimlerinden nakledilmiş olup akâid ve kelâm kitâblarında onlara yeterli miktarda cevâb verilmiştir. Bazıları da yeni isimlerle ortaya çıkmıştır.

Şübhelerinin tamamının özü şudur:

Cesed kabirde kendisiyle beraber rûh bulunmasına rağmen nasıl acıyı ve rahatı idrâk edebilir. Kulaksız olarak nasıl işitebilir. Dilsiz olarak nasıl cevâb verebilir. Cennet ve cehennem nerede bulunacak ve nereyi içine alacaktır? Hâlbuki onlar şu kadar şu kadar mesâfe ile sıfatlanmışlardır. Sırâtın üzerinde son derece ince olmasına rağmen nasıl yürünmesi mümkün olacaktır? Ameller madde ve cisim olmamalarına, a'râz olmalarına rağmen teraziye nasıl konulacaklardır?.

Bütün bu şübhelerin ortak cevâbları şudur:

Bunların (şübhelerin) hâsılı (özü ve hulâsası), **imkân ve ihtimâlden uzak** görülmeleridir. Hâlbuki bu (**imkândan uzak olmak**), **imkânsız olmayı** gerektirmez. [Üçüncü kâideye bakınız] İmkânsızlık ortadan kalkınca, zikri geçen şeyler de mümkün olan varlıklardan olur. Nasslar da bunların olacağını haber vermiştir. Dolayısıyla bunların olacağına hükmetmek vâcib olur. [İkinci kâideye bakınız]

Bu şübhelerin her birisine ayrı ayrı verilecek cevâblara gelince; onlar da şunlardır:

Mümkün olan şeylerdendir ki, cesedde rûhtan acıyı ve nimetleri idrâk edecek kadar bir şey bulunabilir. Ve de bu âlemin te'sir edecek olan şeylerinden te'sirlenmeyebilir. Berzah âleminin te'sir eden şeylerinden harekete geçemeyebilir. Adamın birisi bana anlattı ki, bir defasında idrar zorlaması sebebiyle tedaviye muhtâc oldu da, onu uyuttular. Böylece uzvuna sokulan çubuğun acısından hiçbir şey hissetmedi. Şu kadar var ki, o nefeste bir takım darlanmalar hissetti. Fakat hareket de etmedi.

Yine **mümkündür** ki, cesed ne acı duyar ne de nimetlenir. Aksine bulunmuş olduğu yerde acı duyan ve nimetlenen rûhtur.

Bulunmuş oldukları mekânın neresi olduğuna dâir suâle gelince...

Bunun için de şöyle deriz: Olabilir ki, fezâdadırlar ve o âlem-i ervaah diye isimlendirilir. Bu anlatıklarımızla ateşte yandığı zaman yâhud bir hayvan tarafından yenildiği zaman cesede nasıl azâb edilir? şeklindeki şübhe ortadan kalkmıştır.

Kulaklar olmadan işitmeye ve diller olmadan konuşmaya gelince...

Bu âletler idrâk için aklen şart olmayacak şeylerdir. Aksine bunlar âdetle alâkalı şartlardır.³¹ Bu

31 Yani, akıl işitmenin illâ kulakla, konuşmanın da illâ dil ile olacağını şart koşmaz, başka bir şeyle de işitilir

ikisinden her birisi için birbirinden ayrı hükümler vardır.[Üçüncü kâideye bakınız] İşte bu yüzden mümkündür ki, o âlemin âdeti bizim âlemimizden ayrıdır. Nitekim mümkündür ki, o âleme uygun düşecek bir cesed rûha bitişebilir. Ve bunlara benzer âletler olabilir. Nitekim bazı keşif sâhibleri buna hükmetmiş ve onu misâlî cisim diye isimlendirmiştir.

Cennet ve cehenneme gelince... Mümkündür ki, onlar asrımızın tabiat âlimlerinin kabul etmekte olduğu geniş ve (onların iddiâlarına göre) hudutsuz bir fezâda bulunabilirler.

Sırâtın üzerinden geçmeye gelince; bu da şübhesiz-her ne kadar açık olarak ihtimâl ve imkândan uzak bir şeyse de- imkânsızlığı gerektirmez. [Üçüncü kâideye bakınız].³²

Amellerin tartılmasına gelince... Mümkündür ki, her bir amel sayfalarda yazılmıştır -ki vâkı' olan budur- onlar da cisimlerdir. Nitekim bu, nasslarla ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden mümkündür ki, sevâb sayfalardan husûsî ve belli bir parçada yazılmıştır ve sayfalar zarûret gereği hisselerin artmasıyla ağırlık bakımından da artar. Ve yine mümkündür ki, o hisseler sayı bakımından eşit olmalarına rağmen ihlâs ve başka sebeplerle hafiflik ve ağırlık bakımından farklıdır. Nitekim sayı ve mâhiyet husûsunda eşit olan cisimlerin sıcaklık ve soğukluk gibi âriz olan sebeplerle ağırlıklarının farklı olduğunu görmekteyiz.

Aynı şekilde kötü olan ameller belli hisselerde yazılır, sonra o sayfalar tartılmak sûretiyle tartılırlar. Bunların farklılıklarıyla amellerde farklılıklar ortaya çıkar. İhtimâle en yakın olan işte budur. Nitekim Nebevî hadîsle bu ortaya çıkmaktadır. Çünkü onda '**bitâka**'/kart gibi bir kâğıt parçası ve '**siciller**'/defterler ve **kâğıtlar** açıkça ifâde edilmektedir.³³

konusulabileceğini inkâr etmez. (Nitekim günümüzdeki teknoloji bunu isbât etmiştir; sesler kulak olmayan âletlerle işitilmekte, resimler de göz olmayan âletlerle görülmektedir.) Bu şartı '**âdet**' (işitme konuşmanın sürekli bu âletlerle olması, başka bir âletle olmamaları) şart koşmaktadır. (**Mütercim**)

32 Cambazların değişik yollarla ince bir ipin üzerinden yürüdükleri imkânsız değil, aksine sıkça görülen bir şey olduğu hesaba katılırsa, âhirette hazırlanacak şartlarla ince bir sırat üzerinden yürümenin mümkün olduğu açıkça anlaşılabilir. (**Mütercim**)

33 **Bitâka** ve **siciller** hadîsini **İmâm Tirmizî** Camii'nde (2639) numaralı hadîsinde rivâyet etmiştir.

Ebû Abdurrahman el Meâfirî, sonra da Hubulî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Abdullah İbnü Amr İbnü As'ın şöyle söylemekte olduğunu işittim: Resûlüllah sallellâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdular:

'Hiç şübheniz olmasın ki, Allah teâlâ kıyâmet gününde bir adam seçip yaratılanların önüne getirecektir. Karşısında 99 sicil (amellerin yazıldığı kâğıt tomanı) serilecektir. Her sicil gözün göreceği kadar uzaklıkta olacaktır. Sonra buyuracaktır ki, bunlardan bir şeyi inkâr edecek misin? Amelleri yazan ve koruyan kâtib meleklere san azulüm etti mi diye soracaktır. O da hayır ya Rab diyecektir. Bunun üzerinde elinde bir

Şu hâlde tartma işi hakikat ma'nâsına dayanmaktadır. Mecâz ma'nâsına gelince; o bu tartının amellere nisbetindedir. Dolayısıyla âhirette böyle olduğu zaman imkân ve ihtimâlden hiçbir uzaklık yoktur.

Uzuvların ve parçaların konuşması hakkındaki şübhe de işte bu türdendir. Şübhesiz ki bu, âdeten imkân ve ihtimâlden uzaktır. Ancak aklen muhâl değildir. Bu imkân ve isti'mâlden uzak olmak da fonografa şâhid olduğumuz şeyden sonra ortadan kalkmıştır.

Hafız, el-Feth'de [13/539] (Allah teâlâ'nın biz adâlet terazilerini kuracağız' âyeti celîlesi hakkındaki sözler arasında) şöyle dedi. Et-Tıybî şöyle demiştir: Denilmiştir ki, sayfalar tartılacaktır. Amellerse onlar cisim olmayan a'râzlardır. Onlar a'râzlardır ki, ağırlıkla ve hafiflikle vasfedilmezler. Ehl-i Sünnete göre hak olan amellerin o anda cisimleştirileceği, yâhud da cisimlerin içerisine konulacağı, böylece itâat edenlerin amelleri güzel sûretlerde, isyânkarların amelleriyse kötü sûretlere sokulacak, sonra da tartılacaklardır.

Kurtubî tartılacak olanın amellerin yazılı olduğu sayfalar olduğunu tercih etti ve İbnu Ömer radiyellâhu anhumâ'dan şöyle dediğini nakletti: Amel defterleri tartılacaktır. (Kurtubî) şöyle dedi: Bu sâbit olunca sayfalar cisimlerdir. Böylece içinden çıkılmazlık ortadan kalkmış olur. Bunu İmâm Tirmizî'nin rivâyet edip te hasen olduğunu söylediği ve Hâkim'in rivâyet etmiş olup, sahîh olduğunu ifâde ettiği bitâka hadîsi de kuvvetlendirmektedir. Hâkim'in rivâyetinde siciller bir kefeye, bitâka'da başka bir kefeye konulacaktır, ibâreleri vardır. (Kurtubî'nin dediği sona erdi.)

Sahîh olan, amellerin tartılacak olmasıdır. Şübhe yoktur ki, Ebud Derda radiyellâhu anhu'dan Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin rivâyet ettiği ve İbnu Hibbân'ın yine rivâyet edip sahîh bulunduğu hadîste Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Kıyâmet gününde mîzâna güzel huydan daha ağır bir şey konulmayacaktır. Câbir'in merfû' olan hadîsinde de şöyle buyurulmaktadır: **'Kıyâmet gününde teraziler konulacak, sevâblar ve günahlar tartılacaktır. Kimin sevâbları günahlarına bir tane ağırlığınca ağır gelirse, o cennete girecek, kimin günahları bir tane ağırlığınca sevâblarına üstün gelirse, o cehenneme girecektir.'** Denilmiştir ki, ya

mâzeretin var mı buyuracak, o da hayır ya Rab diyecek. Allah teâlâ evet senin için yanımızda bir sevâb vardır. şübhesiz ki, bugün sana hiçbir zulüm yapılmayacaktır. Bir kağıt parçası çıkarılacaktır ki, onda Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve Resulühü yazılı olacaktır. (Allah azze ve celle ona) tartına hazır ol, buyuracak, o da ya Rab, bu sicillerin karşısında bu kağıdın ne ehemmiyeti vardır ki, diyecek. O da buyuracak ki, sana şübhesiz zulmedilmeyecektir. (Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem) siciller terazinin bir kefesine, kağıt parçası da başka bir kefesine konulacaktır. Böylece o siciller havada uçuşacak, tek bir kağıt parçası ağır gelecektir. Allah'ın ismiyle beraber hiçbir şey, Allah'ın ismine rağmen hiçbir şey ağır gelemeyecektir.

sevâblarıyla günahları eşit olanlar ne olacak? Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem **'onlar a'rafta bulunacak olan kimselerdir.'** Bunu Hayseme Fevâid'inde rivâyet etmiştir. Abdullah İbnu Mübârek'in ez-Zühd'ünde Abdullah İbnu Mes'ûd ve benzerlerinden mevkûf olarak rivâyet edilmiştir.[el-Feth'den nakil son buldu.]

Derim ki; amellerin -hangi sûrette olurlarsa olsunlar- tartılmasında imkân ve ihtimâlden hiçbir uzak görmek yoktur. Zîrâ onlar, şâyet a'râzlar (cisim olmayan renk, sıcaklık soğukluk gibi şeyler) sûretinde bulunurlarsa, bugün harâret ve soğukluk için olan değişik ölçülerle tartılabilirler. Eğer cisimler hâline getirilirse onların tartılmasında temelde hiçbir müşkillik yoktur. Allah en iyisini bilir.

Onuncu İntibah

Tabiatla Alâkalı Bazı Hâdiseler Hakkındadır.

Hiç şübhe yoktur ki pâk İslâm Şerîat'î kasden ve bizzât (asıl ve birinci hedef olarak) tabiat hâdiselerinden bahsetmez. Nitekim biz bunu önsözümüzde tafsilatıyla ve genişçe anlattık. Şu kadar var ki Şerîat, esâs(maksad)a tâbi olarak ve asıl hedeflenmiş olanı tamamlamak için tabiat hâdiselerinin bazısını zikrettiği de olur. Bunların aslını öğrenmek bize vâcib de olmaz. Çünkü Şerîat'ın maksadlarından herhangi bir maksadın bunlarla alâkası yoktur. Şu kadar vardır ki onlar, doğru sözlünün (Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'in) kelâmında gelince onlara nasıl geldiyseler o şekilde i'tikâd etmek vâcib, aksine bir i'tikâd yâhud iddiâ da doğru sözlü olanın (Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'in) sözünü yalanlamak olur ve bu câiz olmaz. Aksine bu hakka uymayan inançları ve iddiâları yalanlamak bize vâcib olur.

Misâl olarak sana bunlardan bazısını zikredelim: Onlardan birisi beşerin ilki(olan Adem aleyhisselâm) ın topraktan yaratılmış olmasıdır. Nasslar bunu açıkça ifâde etmiştir.³⁴ Şu hâlde hayvanın derece derece, kademe kademe yükselmeleri ve nihâyet insan hâline gelmelerine hükmetmek -ki nitekim bu Darwin'in vehimlerinden birisidir- kesinlikle bâtıldır. Çünkü nass (âyet ve hadîsler) bunun zıddını getirmiştir. Ortada ne Darwin'in yanında -ki o bu söylediklerini zann ve tahminle söylediğini açıkça ifâde etmektedir- ne de ona tâbi olanların katında buna ters düşen hiçbir aklî delîl yoktur. Nitekim onu taklîd ederek bu teoriyi kabûl etmelerine dâir olan takrîrlerinden bu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Onların işlerinde sahîh bir düşünmeyle derinden düşündüğünüz zaman önümüzde açığa çıkacaktır ki, onların Darwin'i taklîd etmeleri temelde ve tali husûsta eksiktir.

Temeldeki eksikliğe gelince... Çünkü o, bu düşük, ahlaksız ve güldürücü teoriye Allah sübhânehû ve teâlâ'nın varlığına îmân etmeyen dinsiz bir tabiatçı olması sebebiyle hükmetmiştir. Onun herhangi bir

34 Secde: 7 ve Sad: 71. âyetlerde ifâde edildiği gibi.

dine, yâhud herhangi bir millete (inanca) boyun eğme imkânı olmadığı için tekâmül teorisini öne sürmeye ihtiyâc duymuştur. Çünkü varlıkların meydana gelmesi için tabiat illetini çıkarmak ona lazımdı. İşte o yüzden insanın yaratılışı hakkında bu bozuk ihtimâli ortaya attı.

Ancak bütün dîn sâhiblerinde ve husûsiyyetle İslâm dîni mensûblarında olduğu gibi Allah azze ve celle'nin varlığına îmân eden kimseler bu teoriye asla ihtiyâc duymazlar. Aksine onların yaratma itikâdına sâhib olmaları lâzımdır. O hâlde onların kendilerini bu güldürücü şeye da'vet eden hangi ihtiyâc olabilir. Böylece Darwin'i bu teoriyi ileriye sürmeye zorlayan temel düşüncenin Müslümanların ona muvâfakat etmedikleri bir şey olduğu sübût bulmuştur. O takdîrde onu bu temel noktada taklîd etmeleri tamamlanmamıştır (tam bir isâbetli peşten gitmek olmamıştır.)

Tali husûsa gelince... Çünkü o ne hayvanlardan herhangi bir ferden insan hâline geldiğini söylemiş, ne de asla böyle bir söze muhtâc değildir. O ancak şöyle demektedir: Hayvanlardan birçok ferdler yükseldiler ve değişik şekillere girdiler. Nihâyet onlarda insan olma salâhiyeti ortaya çıktı. Böylece bu çok ferdler bir vakitte insan oluverdiler.

Lâkin Müslümanlar buna asla hükmedemezler. Çünkü nasslarda beşerin ilk kişinin birçok değil, bir tane olduğu gelmiştir. O hâlde ona tali husûsta da muvâfık olmamaktadırlar.

Şaşılabilecek bir noktadır ki, gözü ve basîreti olmayan çirkin cesaretlilerden biri şöyle diyebilmektedir: İlk insan hâline gelen maymuna -Allah teâlâ korusun- Âdem ismi verilmektedir.

Sen bu uyduruk sözdeki sapmışlığı, çirkinliği ve edebisizliği bir yana bırak.. O maalesef buna rağmen Darwin'e de muvâfakat edememiştir. Böylece, **'îmânla küfür arasında gidip gelenler olarak ne şunlara (mü'minlere), ne de bunlara (kâfirlere gidebildiler)'** âyetine tıpatıp uyan kimseler olmuşlardır.

Bunlardan birisi de gök gürültüsü, şimşek ve yağmurun oluşmasıdır: Bunların nasıl meydana geldiğine dâir³⁵ gelen rivâyetlerin bir başka şekilde, başka âletlerle meydana gelmesine görülmesi sebebiyle yalanlanması câiz değildir. Bu böyledir. Çünkü ikisinin arasında herhangi bir çelişki yoktur. Şâyet aralarında gerçekten bir çelişki bulunsaydı,

35 **İmâm Tirmizî** rahimehullâh Câmîi'nde 3117 numaralı hadîste İbnu Abbâs radiyellâhu anhumâ'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: 'Yehûdiler Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem'e gelip şöyle dediler: **Ey Eba'l-Kâsım, bize gökgürültüsünün nasıl olduğunu haber ver.** O da şöyle buyurdu: **O meleklerden bir melektir ki, bulutlarla vazifelenirilmiş, onunla beraber ateşten yırtıp parçalayıcı alet vardır. Onunla bulutları Allah'ın dilediği tarafa sürer.** Bunun üzerine **öyleyse işitmekte olduğumuz ses nedir,** dediler. O da **bulutları kovaladığı zamanki kovalama sesidir, nihâyet emrolunduğu yere kadar gider, durur,** buyurdu...' Tirmizî, bu, hasen ve ğarîb bir hadîstir, dedi.

onlardan birisinin doğrulanması, diğerinin yalanlanmasını lâzım getirecekti ki, müşâhede ile buna mecbûr kalınacaktır. Hâlbuki çelişkiye dâir herhangi bir delîl yoktur. Zîrâ mümkün olan şeylerdendir ki, varlıkların meydana gelmesi bir boyutta bir şekilde, başka bir boyutta da başka bir şekilde olur.³⁶ Rivâyetlerde küllî mûcibe iddiâsı yoktur. Nitekim bu müşâhede ile hâsıl olmaz. O hâlde iki yerde de **cüz'iyye** veyâhud **muhmele** olan kadiyyeler vardır ki.³⁷ **muhmele** olan kadiyye **cüziyye** ma'nâsındadır.³⁸ Ma'lûmdur ki, iki cüz'iyye ebediyyen,

36 **Allâme Âlûsî**, Ruhu'l-Meânî[13/120]'de şöyle demiştir: ... Bunların hepsi, ancak sonsuz hikmet sâhibi ve kadir olan, sonradan var edici bir zâtın, sonradan var etmesiyledir ki, O, dileyceğini, dileyceği şekilde yaratır.

Muhakkıklardan bazıları şöyle demişlerdir: Zikri geçen oluşmasında bir takım adi sebeblerin bulunması imkân ve ihtimâlden uzak değildir. Nitekim Allah teâlâ'nın fillerinin birçoklarında bu mevcûddur. Bu şunun Hakîm ve Kadir olan sonradan var edici celle şânühû'ya nisbet edilmesine zid değildir. İnsâf eden bir kimsenin sebepleri tastamam inkâr etmesi mümkün değildir. Çünkü bazıları kaçınılmaz olarak bilinmektedir. Ben de bu görüşteyim...(Âlûsî'den nakil bitti.)

37 **'Her bir şey şöyledir'** veya **'Hiçbir şey şöyle değildir'**

'Bazı şeyler şöyledir,' 'Bazı şeyler şöyle değildir,'

'İnsanlar şöyledir,' 'İnsanlar şöyle değildir'

Yukarıda tırnak içindeki cümleler birer hüküm bildirmekle kazıyyedirler. İlk ikisinin başında küllilik/bütünlük ve hepsilik bildiren ifâdeler vardır. Birincisi olumlu, ikincisi de olumsuzluk bildirmektedir. Birincisine mûcibe-i külliye, ikincisine de sâlibe-i külliye denilir. Üçüncü ve dördüncü cümleler bazı ifâdesiyle söylenmekte olup, yine birincisi olumlu, ikincisi olumsuzluk bildirmektedir. Birincisine mûcibe-i cüz'iyye, ikincisine de sâlibe-i cüz'iyye, beşinci ve altıncı misâllere gelince; bunların başında bütünlük yâhud parçalık ma'nâsı ifâde eden lafızlar yoktur. Yani bütünlük ve parça bildiren ma'nâlardan mühmel/boş bırakılmıştır. Beşinci olumlu, altıncısı ise olumsuzluk bildirmektedir. Beşincisine mûcibe-i muhmele, altıncısına sâlibe-i muhmele denilir. Bu beşinci ve altıncı muhmele olan kadiyyeler cüz'iyye yani bazı ma'nâsı bildirirler. Yani insanlar şöyledir derken, insanlardan bir kısmı şöyledir demek istenilir. İnsanlar şöyle değildir, denilirken, insanlardan bazıları şöyle değildir, ma'nâsı anlatılmak istenilir. Öyleyse 'hepsi' yâhud 'bazısı' kelimeleriyle yâhud da bazısı ma'nâsında olan ifâdelerle getirilen kadiyyeler birbirleriyle çelişmezler. Çünkü olabilir ki, 'insanlar kâtibdirler' sözü 'insanların bazısı kâtibdirler' demek olduğundan, 'insanlar kâtib değildirler' sözü yine insanların bir kısmı kâtib değildir ma'nâsında olduğundan çelişmezler. Ama insanların hepsi kâtibdirler deseydik, sonra da insanların hiçbirisi kâtib değildir deseydik, şu iki aynı şartlarda sözümüz çelişecektir. Bazı insanlar iyidir, sözüyle bazı insanlar iyi değildir sözü birbirleriyle yine çelişmezler.

38 Musannif rahimehullâh şunu murâd etmektedir: Şeriat'ın eşyânın oluşmasına dâir yaptığı açıklamalara felsefecilerin şahid oldukları başka birtakım sebebler ters düşmez. Çünkü müşâhede cüz'î bir hükümdedir. Dolayısıyla ona küllî olarak bütünsel bir şekilde hüküm verilmez. Şübhe yok ki, Şeriat hepsi böyledir, diye bir iddiâda bulunmamıştır. Dolayısıyla iki şeyin her ikisi de cüz'î, parçayla alâkalı şeyler olmuş olurlar. Ma'lûmdur ki, çelişki, iki cüz'î arasında değil ancak, iki küllî arasında olur. İki sebep arasında çelişki ortadan kalkınca,

birbirleriyle çelişmez. Çelişki ortadan kalkınca, ikisinden her birisinin doğrulanması mümkün olur. Öyleyse, rivâyetleri yalanlamaya sebep olan nedir?.

Bunlardan birisi de tâûnun sebebi hakkında gelen rivayetlerdir: Ki tâûnun, günahlardan yâhud cin çarpmasından³⁹ meydana geldiği bildirilmektedir. Bu da tâûnun belli mikroplar sebebiyle hâsıl olan bir hastalık olmasının görülüp bilinmesiyle çelişmez. Burada söylenilecek olanlar, önceki söylenenlerin aynıdır.⁴⁰

birisini inkâr edip, diğerini tasdik etmeye hâcet kalmaz. Hatta mümkündür ki, bir şey bir defasında bir sebeble bulunur, başka bir defasında da başka bir sebeble de bulunmuş olur.

Sonra bilmelisin ki, muhmel kadıyye demek mevzû'un mahmûlüne ferdlerinin sayısının açıklamasına girişilmeden bir hükmün isbât edilmesidir. 'İnsan elbette bir zarar içindedir' sözünde olduğu gibi. Zarar insan için sâbittir, ama bütün insanların yâhud bazı insanların zarar içinde olduğu, açıklanmamıştır. Bu hüküm cüz'îyye yani bazı ma'nâsı bildiren kadıyye kuvvetindedir.

39 **Tâûn;** bedende çıkan bir yaradır ki, eklemlerde yâhud koltuk altlarında, yâhud ellerde, yâhud parmaklarda, yâhud da bedeninin sairyerlerinde olur. Onunla beraber şişme ve şiddetli ağrılar bulunur. Bu hastalık ateş çıkarır ve etrâfını karartır, yâhud yeşilleştirir, yâhud bulanık bir şekilde kırmızılaştırır. Onunla beraber kalp çarpması hâsıl olur. İmâm Nevevî rahimehullâh Müslim Şerhinde [2/228] böyle söylemiştir...

Tâûnun cin çarpmasından olduğuna dâir olan hadîse gelince; onu **İmâm Ahmed İbnu Hanbel**, Ebû Mûsâ radiyellâhu anhu'dan Efendimiz sallellâhu aleyhi ve sellem'e dayandırarak şöyle rivâyet etmiştir: **Ümmetimin yok olması tân ve tâûn iledir.** Denildi ki; **Ya Resulellah, tân'ı biz bildik/o vurma ve ayıklama demektir, tâûn da ne demektir?** O da, **cinlerden olan düşmanlarınızın çarpması ve vurmasıdır**, buyurdu. **Her birisinde (hükmi) şehidlik vardır. (Hadis bitti).** Bunu Hâfız el-Feth[10/181]'de nakletmiştir. Hâfız rahimehullâh birkaç satır sonra da şöyle dedi: **Hadis bu i'tibârla sahîh olup onu İbnu Huzeyme ve Hâkim sahîh bulmuşlardır...**

40 Kitâbı Arabçaya tercüme eden mütercim ve muhakkık bu husûsta uzun ifâdeler ve açıklamalar getirdiyse de, onların hâsılı bazı tâûnlar bu sebeble, bazıları da şu sebeble izâh edilmeye dönmemektedir. Bizce daha ma'kûl ve isâbetli olduğuna inandığımız başka bir izâh tarzı vardır ki, o da şudur: Olabilir ki, bir hastalığın görünürdeki sebebinin arkasında görünmeyen ama görülebilecek olan başka sebep, o sebebin de arkasında bir başka daha sebep bulunabilir. Bu sebebler sebeblerin sebepleri olarak devam edebilir. Buna binâen denilebilir ki, mikrobik sebebin arkasında görünmeyen cin çarpması sebebi vardır ki, o cin çarpması sebebiyle bu mikrobik sebep hâsıl olmuş ve neticede hastalık oluşmuştur. Bir misâl verecek olursak, günümüzde tıpta **oto immun** adı verilen bir hastalık vardır. Bu, tıpçıların dediklerine göre vücûdun, belli bir organını kabul etmeyip, ona karşı savaş açması neticesinde yenik düşen şu organın hastalanması yâhud yaralanması demektir. Bu hastalığın sebebi üzerinde bilinen çok şey yoktur. Neden vücûd şu organını kabul etmeyip ona savaş açar. Bu çok iyi bilinmemektedir. Lâkin vücûdda meydana gelen ani dengesizlikler sebebiyle olabilir. Bu ani dengesizliklerin de ardında yatan başka sebebler bulunabilir. Yine bu ani dengesizliklerin sebeplerinin de sebepleri var olabilir. Bu böyle gidebilir. Bir kimse kalkıp hastalığın dibindeki son sebebi zikrederse, başka bir kimse de onun ardındaki, bir başka kişi ise ardındakinin ardındakinini zikrederse hiçbirisine sen yanlış dedin denilmez. Hepsi de

Onlardan birisi de hastalığın bulaşmamasıdır: Buasrımızdatecrübeyedayanılarakinkâredilmektedir. Hâlbuki aralarında bir çelişki yoktur. Nitekim derin düşünmekle bu ortaya çıkacaktır. Çünkü mümkündür ki **"hastalık sirâyeti yoktur"** sözünün ma'nâsı, onun başkasına geçmesi ebediyyen hastalıktan geri kalmamakla ve hastalığın Yaratacı celle şânühû'nun izni olmadan kendi başına te'sir edici olmamasıyla mutlak lâzım değildir, demektir. Böyle bir hastalık sirâyeti müşâhedeyle sâbit olmamıştır. Aksine bazen vâki' olmamakla bunun zıddı sübût bulmuştur. Biz naslarla bilmekteyiz ki, bütün işler Allah sübhânehû ve teâlâ'nın iznine bağlıdır.

Onlardan birisi de, yeryüzünün birden fazla olmasıdır: Yerlerin birden fazla oluşu rivâyetlerle sâbit olmuştur.⁴¹ O yüzden bunların görülmemesi sebebiyle inkâr edilmesi câiz değildir. Bir şeyi görmemek o şeyin olmadığını göstermez. Tutunmak ancak birincisine değil de, ikincisine olur.⁴² (Yani bir şeyin yok olduğunu o şeyi görmemeye değil de, o şeyin olmadığını görmeye dayandırabiliriz.)

Eğer dense ki, rivâyetlerde geldiğine göre onlar yerin altındadır.⁴³ Yerin etrâfını dolandık ama bunların varlığını bulamadık.

Deriz ki; göremeyeceğimiz yâhud da yıldızlar zannedeceğimiz kadar bize küçük gözükmesi sebebiyle bizden uzakta olan geniş bir fezâda olması mümkündür

Altımızda olmalarına gelince... O hâller ve

doğru olabilir. Şer'î haberler de işte buna benzer. Görünen sıradan biyolojik sebeplerin arkasındaki sebebler, hatta o sebeplerin arkasındaki sebepleri zikretmiş olabilir. Henüz onlara uzanamayan ve bunlardan haberi olmayan kimseler, gördükleri sebeble, bu sebeplerin dayandıkları sebepleri inkâr etmeye kalkarlarsa, bu sadece bir câhillik olmuş olur. (Mütercim)

41 İbnu Kesîr rahimehullâh Tefsîrül-Kur'ânî'l-Azîm'inde [4/385] Allah teâlâ'nın **'Allah'tır semâvâtı yedi kat yaratan ve yerden de bir o kadarını yaratan'** âyeti celilesinin tefsîrinde şöyle demiştir. Allah teâlâ'nın onların (yedi kat göklerin) bir o kadarını da yerden yaratması sözü, yani yeri de yedi kat yaratması demektir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de sâbit olmuştur ki, **'Kim topraktan bir karış (başkasının toprağını) haksız olarak alırsa, yedi kat yere kadar boynuna halka olarak geçirilir.'** Buhârî'de **'O yedi kat yere geçirilir'** rivâyeti vardır... (İbnu Kesîr'in Sözü Bitti)

42 Yani bir şeyi görmemek, onun olmayacağını gerektirmez. Aksine yokluğun müşâhede edilmesi bir şeyin olmadığını lâzım getirir. O sebeble görülmediğinden dolayı yeryüzünün birden fazla olmasını inkâr etmek câiz olmaz.

43 İmâm Tirmizî Câmîi'nde 3298'nci hadîste Ebû Hureyre radiyellâhu anhu'dan rivâyet etmiştir ki, onda şöyle geçmektedir. 'Sonra şöyle buyurdu: **Biliyor musunuz, altınızda ne olduğunu? Allah ve Resûlü daha iyi bilir,** dediler. **O arzdir,** buyurdu. **Sonra Arzın altında ne olduğunu biliyor musunuz,** buyurdu. **Allah ve Resûlü daha iyi bilir,** dediler. **Onun altındaki de başka bir arzdir ki, aralarında beşyüz senelik bir mesafe vardır,** buyurdu. Böylece her birisinin arasında beşyüz senelik mesâfe bulunan yedi arz saydı.

zamanlara göredir. Çünkü vaziyetler üst ve alt olarak değişebilir. (Bazen üstümüzdeyken, bazen altımıza gelebilir.)

Onlardan biri de; Yecuc ve Mecuc'un varlığıdır.

Ye'cuc ve Me'cuc'un olmadığına, onu görmemelerini delil olarak ileri sürmektedirler. Hâlbuki biz açıklamıştık ki, görmemek delil ve hüccet getirmek için elverişli değildir. Çünkü mümkündür ki, onlar henüz keşfedilmeyen bir kıt'ada bulunmaktadır. Ve yine mümkündür ki, orada insanların ulaşamadıkları büyük bir ada vardır.⁴⁴

Onlardan biri de gökyüzünün sert bir cisim olup, birden fazla olmasıdır.

Bu mevzuda da yine hatırlatırım ki, görmemekle delil getirilmez.

Onlardan biri de güneş ve ay gibi gök cisimlerinin hareket edici olmasıdır.

Zîrâ hareket etmek, nasslarda bu ikisine nisbet edilmiştir.⁴⁵ Açık olan odur ki, sadece görmek bakımından değil de, gerçekten hareket etmekle vasıflanmalarıdır. Bundan bizim maksadımız güneşin hareketsiz bir şekilde durmakta olduğunu inkârdır. Yoksa yerin hareketini inkâr değildir. Şeriat bu husûsta mutlak olarak ne yok, ne de var diye bir şeyden bahsetmemiştir. Dolayısıyla her ikisi içinde belli bir hareketin var olduğunu isbât etmemiz mümkündür. Zîrâ değişik vaziyetler görmekteyiz.

Onlardan birisi de güneşin doğduğu yerden değil de, battığı yerden doğacağına, şu anki hâlinin ve düzeninin değişeceğine dâir gelen rivâyetlerdir.

Bunda da aklî hiçbir imkânsızlık yoktur. Şu anki görmekte olduğumuz düzeninin devam etmesi ise bu düzenin değişmesinin imkânsızlığına asla bir delil olamaz. Nitekim aklî ilimlerde bu sâbittir.

Yine açık olan şeylerdendir ki, **devam etmek, zarûrî**, yani kaçınılmaz olmayı gerektirmez.

44 Bilesin ki, Ye'cuc ve Me'cuc Nûh aleyhisselâm'ın oğlu Ya'fes'in iki oğludurlar. Bu ikisi yaratılmışlardan iki kabiledir.

Ye'cuc ve Me'cuc'un seddine gelince; onun var olduğunda hiçbir şübhe yoktur. Çünkü Kur'an-ı Kerim onun varlığını kesin olarak ifâde etmiş, târîhçiler ve coğrafyacılar ta'yini ve tahdîdi husûsunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Çünkü birçok sed bulunmaktadır.

Tafsîlat için el-Hamevî'nin Mu'cemül Buldân [3/197-200], İmâm Keşmirî rahimehullâh'ın Akidetü'l-İslâm fi Hayâtı 'İsâ aleyhisselâm [sayfa 296-305, el-Meclisü'l-İlmî Karaçi, sene 1380/1961] ve başka eserlere bakılabilir.

45 Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: **O Allah'tır geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan. Her biri belli bir yörüngede yüzmektedir.** (Enbiyâ:33)

Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: **Güneş de kendisi için hazırlanan bir yerde yüzmektedir.** (Yâsîn:38)

Allah teâlâ yine şöyle buyurmuştur: **Güneşin ayı yakalaması lâzım gelmez. Ne de gece gündüzü geride bırakamaz, her birisi bir yörüngede yüzmektedir.** (Yâsîn:40)

Fitrata, yani yaratılışa zıt olması şübhesine gelince; biz onu ikinci intibâhta reddetmiştik.

Onlardan birisi de insan vücûdunun hava olmayan yere çıkmasıdır.

Bu böyle bir yerde yaşamanın yaratılışa ters düşeceği esâsına dayalı olarak inkâr edilmektedir. Bundan doğan bir şey olarak da cismânî mi'râc inkâr edilmektedir. Bunun cevâbı için ikinci intibâha müracaat edilsin.

Sonra, biz şâyet aklî ihtimâl sahasını genişletecek olsak, yine de yaratılışa zıt olmaya hükmetmek lâzım gelmez. Çünkü bu **yaratılışa zıt olmak**, ancak orada mühim ve yeterli sayılabilecek bir vakit içinde kalmayı kabûl ettiğimiz zaman olabilir. Ama orada yıldırım gibi hızlı bir hareketle delip geçmek bulunursa, o zaman fitratın zıddı lâzım gelmeyecektir. Nitekim biz görmekteyiz ki, parmak bir müddet ateşe konulduğu zaman yanar. Ancak oradan sür'atle geçirildiği zaman ateş ona te'sîr etmez. Hâlbuki bununla beraber o ateşi delip geçmiştir. Nebî sallem'ühü aleyhi ve sellem'in, hava bulunmayan tabakalardan sür'atlice yukarıya çıkartılması, sonra da orada hava, yâhud da onun gibi cisme âid olan şeyler bulunması takdirinde hangi zorluk, hangi akıl ve ihtimâlden uzaklık vardır

Onbirinci İntibâh

Kadere İmân Hakkındadır.

Bu inancın döndüğü nokta Allah sübhânehû ve teâlâ'nın ilmi ve onun tasarruf irâdesidir. Kim ona ve kemâl sıfatlarına imân ederse, o kişiye kadere imân vâcibtir.

Ancak bu husûsta insanlar birçok hatâlara düşmektedirler.

Onlardan bazıları bu inancı temelden inkâr etmektedirler. Bu inkârın dayanağı, kadere imânın tedbîri iptal edeceğini, tedbîrin ortadan kalkmasının ise düşüşün ve gayretlerin azalmasının ilk esâsı olduğunu zannetmeleridir.

Lâkin bu zannın kendisi hatâlıdır. Kim, kötü anlayışından dolayı tedbîri asılsız ve geçersiz zannederse kader inancı bundan mes'ûl değildir. Tedbîrin asılsızlığına dâir Şer'î nasslardan herhangi bir nass bulunmamaktadır. Tam aksine çalışmak, gayret etmek, mâişetini kazanmak, yolculuk için azık edinmek, zararların ve düşmanların hilelerinin savulması için tedbîr almayı açıkça ifâde eden birçok nasslar gelmiştir.

"Duâ ve ilaç, kaderi geri çevirir mi?" husûsundaki içinden çıkılmazlık hakkında bazı hadislerde ne şâşırtıcı kısa ve toplu cevâb verilmiştir: **"Bunların tamamı da kaderdendir."**

Birisi de kaderi -ona dâir açık nasslar bulunduğu- inkâr etmeye imkân bulamamış, fakat O bu akideyi, **"bu inançtan dolayı insanın mecbûr kalır", "seçeneği olmaz, hâlbuki müşâhede"**

edilen bunun aksinedir," "oysa bilinmektedir ki, ilim, ma'lûmda yani bilinende tasarruf edici değildir; "işte bu yüzden, insanın, irâdesi elinde olmayan mecbûr bir varlık olması lâzım gelmez" iddiâsıyla değiştirmiş ve kaderi 'ilm-i ilâhî' olmakla tefsîr etmiştir. Sonra, **falanca'nın falanca günde kuyuya düşerek öleceğini** bildiğini iddiâ eden ve de hâdis iddiâ ettiği gibi meydana gelen bir arrafı misâl verdi. **O arrafın onu öldürdüğü söylenemez**, dedi.

Fakat nasları bilen ve onları güzel anlayan bir kimse bilir ki, -ki mes'ele akılla da sâbittir- olan hâdiseler Allah'ın ilminin onlarla bir alâkasının bulunmasından boş olmadığı gibi, ilâhî irâdenin o hadiselerle bir bağının olmasından da boş değildir. **Takdirin hakikati işte budur.** O kadar ki, onları **takdir** diye isimlendirmeyen, Allah sübhânehû ve teâlâ'nın irâdesinin olacak olan şeylerle alakasının bulunmasını inkâr etmeye imkân bulamayacaktır. O hâlde, -takdirin tefsîrinin hakikati bizim anlattığımız olduğu müddetçe- onu değiştirmekte hangi fayda vardır?!

İşin hakikati odur ki, bu kader inancından, -ilâhî irâdenin zıddına bir şeyin meydana gelmesinin imkânsızlığı yüzünden- **kulun irâdesinin ortadan kalkması** lâzım geleceğine dâir iddiâda bulunmaları açık bir yanlışır.

Bunun iki cevâbı vardır:

Birisi ilzâmî (muhâtabın kendi kabûl ettiği esâslarla susturulacağı), **diğeri** de tahkîkî (işin hakikatini ortaya koyan) cevâbtır.

İlzâmî cevâb şudur:

Bu akîdeden kulun irâdesinin ortadan kalkması lâzım gelirse -ki ilâhî irâdenin Allah sübhânehû ve teâlâ'nın kendi işleriyle de alâkalı olduğu bilinmektedir- o zaman Allah azze ve celle'nin kendi işlerine dâir irâdesinin de seçeneğinin de kalmaması lâzım gelirdi. Buna bir akıllı hükmedebilir mi?

Tahkîkî (hakikati isbât, hasmı da iknâ' edecek **cevâba** gelince...

O da şudur ki, gerçekte bu akîdenin sırrı işte budur: İlâhî irâdenin kulların fiillerine taalluk etmesi onların mutlak olarak meydana gelmesi demek değildir. Aksine bir kayıt ziyâdesi iledir ki, o da onların irâde ve sçimleriyle meydana gelmesidir. Irâdenin (kulların işleriyle) alâkalı olması, alâkalı olduğu şeyin mutlaka olmasını lâzım getiren bir şey olunca -ki o, kulların fiillerinin var olması ve kendi seçenekleriyle meydana gelmesidir- kulların seçeneğinin varlığı kesinleşmekte, ortadan kalkmamaktadır. Bu cidden açık olan bir şeydir.

Kader inancını bulunduran insanları, gayretleri noksan kimseler olarak görmemiz şübhesine gelince...

Bunun cevâbı şudur: Bu, onların tembellik ve gevşekliklerinin netîcesidir; şu akîdenin bir eseri

değildir. Aksi takdîrde sahâbe -Allah korusun- insanların gayret etmekte en çok kusurlu olanları olması lâzım gelirdi. Aksine kader inancının hakikî bir eserindedir ki, kişi tedbîri ne kadar zayıf olursa olsun, kadere inanarak işi yapmaya başlar. Nitekim sahâbe radiyellâhu anhum tehlikeli şeylere atılmışlar ve ellerinde sebebler olmadığı hâlde Allah'a tevekkül ederek canlarını tehlikeye atmışlardı. Çünkü onların bakışları ve dayanakları, Allah'ın kazâ ve kaderine inanan kimseler olarak Allah'a idi. Allah celle ve alâ'nın **'nice sayısı az gruplar vardır ki, Allah'ın izniyle sayısı çok olan gruplara gâlib gelir'**⁴⁶ sözünün ma'nâsı işte budur.

Aynı şekilde hadîste açıkça ifâde edilerek gelmiştir ki, bir adam, Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem onun aleyhinde hükmü vermiş ve adam şöyle demiştir: **Allah bana yeter, o ne güzel bir vekildir.** Bunun üzerine Resûlullah sallellâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **Şübhe yoktur ki Allah ahmaklıktan dolayı kınar, fakat sen zekî ol. Bir şeye mağlûb olduğun zaman Allah bana yeter ve o ne güzel vekildir, de!**⁴⁷

Evet bu akîdenin eserlerinden birisi de odur ki, buna inanan tedbîri gerçek müessir olarak kabûl etmez. Nitekim o sahîh olan akî ve naklî delilin gereği budur. İşte bu yüzden o kınanamaz. Aksine kınamak bunun zıddına inanan kimseye olur.

İşte bu yüzden bu inanca sâhib olan, tedbîri trenin durması için işâret rütbesinde görür. O işâret gerçekten durmak için bir te'sîr edici değildir. Aynı şekilde temelde bâtil bir şey de değildir. O yüzden eğer murakıb (gözetleyici) ârîzî bir tehlikeden dolayı treni durdurmak murâd ederse, bu tedbîre tutunur. Fakat o buna tamamen i'timâd etmez. Ta ki, tedbîrinin trenin durması için gerçek te'sîr edici olduğuna inansın. Aksine treni süren makiniste ve muhafızına bakar ve lîsân-ı hâliyle fars şâirin dediği gibi şöyle şiiir okur:

Misk'in yayılmasının kaynağı, ancak senin zülûflerindir.

Fakat âşıklar bir takım hikmetler ve maslahatlar icâbî Çin ceylanını bununla ithâm etmişlerdir.

Bu akîde akıl ve nakille sâbit olunca, Şeriat ona dalmayı ve onu araştırmayı neden yasaklamıştır, suâline gelince...⁴⁸

46 Bakara:249

47 Avf İbnü Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle anlattı: Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem iki kişi arasında hüküm verdi. Aleyhinde karar çıkan kimse dönüp giderken şöyle dedi: **Allah bana yeter, o ne güzel vekildir.** Bunun üzerine Nebî sallellâhu aleyhi ve sellem **şübhe yok ki Allah ahmaklığı kınar.** (Sünenü Ebî Dâvûd, H:3627)

48 **Tirmizî**, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir: Biz kader hakkında münâkaşa ederken Resûlullah sallellâhu aleyhi ve sellem yanımıza çıkageldi ve o kadar kızdı ki, yüzü kıpkırmızı oldu. O kadar ki sanki iki şah damarında iki nar çıkmıştı. Buyurdu ki; **bununla mı emrolundunuz? Yoksa**

Cevâb, bunun sebebi, bazı şübhelerin aklî değil, aksine tabiat/kişinin fitrat ve îcâbı olmasıdır. Delil ancak akıldan kaynaklanan şübheleri defetmeye faydalı olur. Şübhenin kaynağı tabiat ise, o zaman ikna etmek için delil kifâyet etmez. Aksine o zaman tabiat selâmetine ihtiyâc duyulur. Tabiatı selim olan kimseler çok az olunca, insanlar namına bu gibi dünya ve âhirette zarar verecek şübhelerin artmasından endişe edilir. İşte bundan dolayı ümmete olan şefkat ve nebevî hikmet bu mes'eleye dalmayı yasaklamayı gerektirmiştir. Nitekim merhâmetli bir doktor zayıf hastasını ağır gıdalardan men eder.

On İkinci İntibâh

İslâm'ın Rükünleri Hakkındadır.

Bu mevzû'da birtakım kimseler hatâyâ düşmüşler ve hükümlere maksad ve hedef olarak itikâd etmemişler, aksine kendi görüşlerine göre her bir hükmü belli bir hikmete bağlamışlar ve bu hikmetleri temel hedef olarak kabûl etmişler, o iddiâ edilen hikmetleri başka yollarla elde etmek sûretiyle şu hükümlere kendilerini muhtâc saymamışlar ve hükümleri kökünden iptal etmişlerdir.

Bunlar, namazı; ahlâk ve nefsi terbiye etmek, abdesti; temizlik, orucu; hayvânî güçlerin dengelenmesi, zekâtı; ilerleme ve kalkınma vesilelerini elde edemeyen kimselere yardımcı olmak, hacı; medenilerin bir araya gelmesi, ticareti; gelişmek ve ilerlemek, Kur'ân okumayı; ma'nâları bilmek, duâyı; nefis huzûru ve tesellisi, Allah'ın kelimesini yükseltmeyi; emniyet ve hürriyetin te'mini hikmetlerine bağlamışlar ve bunları şu ibâdetlerin maslahatları ve hikmetleri olarak kabûl etmişlerdir. Şu maslahatlara ihtiyâc kalmayınca, yâhud onları başka sebep ve yollarla elde edince hükümleri ortadan kaldırmışlardır. Nefis, mecâlde şu maslahatların meydana gelmesini bekleme husûsunda bir genişlik bulunca onları tamamıyla terk etmiştir. Bu mefsedete üçüncü intibâhta altıncı mefsedetın zımında cevâb vermiştik. Fakat biz burada açıklamayı zarûret gereği tekrâr ediyoruz.

Sonra, rey ile illet/hükmün dayandığı temel sebep beyân etmekte birçok zararlar vardır:

Onlardan bir tanesi; hükümlerde değiştirmek ve tasarrufta bulunmaktır.

Nitekim insanlardan bazısı kurbanlarda bunu işlemişler ve şöyle demişlerdir: Kurban kesmekten maksad sadece infaktır. O zaman infaka davarlarla ihtiyâc hâsil olduğundan dolayı hayvanları kesmekle emrolundular. Fakat günümüzde insanlar paraya ihtiyâc duymaktadırlar. Dolayısıyla hükmün değiştirilmesi gerekir. Sonra ne zamana kadar

hikmetler çıkarılacak ve maslahatlara riâyet edilecek. Bir kimse namazın rekatlarındaki hikmeti zikretmeye muktedir olabilir mi? Şâyet akıl bu işleri üstlenebilecek olsaydı, peygamber gönderilmesine elbette ihtiyâc duyulmazdı. Bilhassa her bir asırda ve mekânda akıl ve hikmet sâhibi bulunmuştur.

İyi düşündükten sonra ortaya çıkan bir hakikat vardır. O da şudur: Hikmetlerin ve maslahatların uydurulması -ki onların tamamı dünyevî işlere dönmektedir- perde gerisinden âhiretin maksûd olduğunu olduğunu inkârdır. Âhret gerçek bir iş olunca, o zaman o, başka bir âlemdir ki, onun husûsiyyetlerinin bu âlemin husûsiyyetlerine biraz uygun düşmemesi mümkündür. Nitekim bir iklimin husûsiyyetleri başka bir iklimin husûsiyyetine benzemez. Aynı şekilde Merih denilen gezegenin husûsiyyetleri dünya gezegeninin husûsiyyetlerine münâsib düşmez.

Şu âhret âlemine âid husûsiyyetleri biz bilmiyoruz. Fakat onları elde etmek belli işleri yapmaya bağlıdır ki, biz aralarındaki alâka ve irtibatı bilmemekteyiz.

Bütün bunları bırak. Şübhe yok ki, kim bir asrın hâkimlerinin kanunlarını alır ve her bir kanun için hikmet ve maslahat uydurur, sonra hikmetin daha başka bir kolay yolla bulunduğu temeline dayalı olarak hükmün aslını inkâr ederse hâkimler ona hangi muâmeleyi yaparlar.

Bundan daha da açığı şudur ki; mahkeme bir kimse için şâhidlik yapmak üzere ihzâr hükmü çıkarır, ihzâr kağıdını görüp de imzaladıktan sonra '*mahkemeye gelmekten maksad şâhidliği yerine getirmektir, bunun daha kolay başka bir yolu vardır, ben olan bitenleri tamamını yazar posta yoluyla müseccel olarak gönderirim*' diyerek mahkemeye gelmezse, bu adam ihzârda yazılı olan i'lân sebebiyle kim vaad edilen yer ve zamanda gelmezse onun için yakalanma hükmü çıkarılmayı hak etmez mi?

Aynı şekilde bir kimseye, küçük bir kâğıt parçasında 'selâm' lafızlarını yazması, selâm vermeksizin yeterli olur mu?

Hiç kimse bu açıklamalarımız sebebiyle Şeriatların ve hükümlerin hikmetler ve sırlardan mücerred olduğuna ve onlara ümmetin hâkimlerinin muttalî olmadığına inandığımızı sakın zannetmesin.

Asla öyle değil. Şübhesiz o hükümlerde sırlar ve hikmetler vardır. Ve onların bazılarında hikmet sâhibi kimseler muttalî olmuştur. Bu husûstaki ilimleri durmadan artmaktadır. Fakat Şeriatlara tutunmanın bağlı olduğu nokta bu bilgiler değildir. O kadar ki, onlar yerine getirilmesi vâcib olan şeylerdir. Her ne kadar bu bilgiler o maslahat ve hikmetlere vukûf bulunmasa da. İnsanlar tarafından yapılan hükümet kanunlarının hâline bakınız. Halk bu kanunlarla amel etmek için temel sebep ve illetlerin ortaya çıkmasını gözetlemezler. O kadar ki, bunun için teşebbüste bulunan bir kimse sanki büyük bir günah işlemiş

benimle size gönderilen bu mudur? Sizden evvel helâk olanlar ancak bu işte münâkaşa ettikleri zaman helâk olmuşlardır. Kesin olarak size bildiriyorum ki, bu husûsta çekişmeyiniz. [Tirmizî (H:2133) Hadîsi ayrıca İbnu Mâce de rivâyet etmiştir. (83)]

sayılır.

İllet ve maslahatlardan zikredilen bazıları vardır ki, bu mahza bir teberru'dur. Hikmet ve maslahatları görmeyen bazısı zanna dayalı, bazısının hikmetine de muttalî olunamaz. Bunda şaşılacak hiçbir şey yoktur. Görmez misin ki bir evin hizmetkârı, âilenin bazı işlerini ve maslahatlarını bilmez. Bununla beraber ve dahası âilenin işlerini üstlenen kimse onun gibi bir yaratılan kimsedir. Yaratılan bir kimsenin sırlarını bilmese ve bununla beraber ikisinin ilmi arasında husûsî bir nisbet vardır ki, o da ikisinin sınırlı olmasıdır. -Yaratılanın yaratanın sırlarını bilmemesi ve sahîh bir yönüne muttalî olmamasında hangi şaşılacak şey vardır- Hâlbuki ikisinin (yaratılanla yaratanın arasında) sonsuz bir fark vardır. Akıllı bir kimse ne de doğru demiş. Hükümler ve Şeriatların vecihleri ve illetlerinin tamamı bilinirse insanlar bu mezhebin ve dînin akıllı birisi tarafından uydurulmuş olduğu, yâhud da akıllılar cemaati tarafından icad edildiği zannına düşerler. Öyle ki, diğer akıl sâhibi kimseler onların illetlerine, maslahatlarına ve hikmetlerinin tamamına vâsıl olmuştur.

Rabbânî olan dîne gelince; onun işinin öyle bir şekilde olması lâzımdır ki, hiçbir kimse asla onun sırlarına ulaşamamalı. Veya ulaşmalı ama tamamıyla değil, eksik olarak ulaşmalı.

Bu açıklamamızdan hiç kimse zannetmesin ki, aklın, temel sebeplerini kavrayamadığı hükümlerin akla ters düştüğünü söylediğimizi, illetlerini kavrayamayacağını söylediğimizi zannetmesin. Aslâ, akla ters düşmek bir şey, aklın bir şeyi anlamaması, kavrayamaması ise başka bir şeydir. [**Birinci Kâide**'ye bak.]

On Üçüncü İntibâh

İnsanlar Arası İlişkiler ve Siyâset İşleri Hakkındadır.

Bu bâbtaki mefset şudur: Onlar insanlar arası münâsebetlerin ve siyâset işlerinin dinden ve Şeriat'ten olduğuna inanmamaktadırlar. Aksine onları zamanla alâkalı görüş ve maslahatlara dayalı kabul etmektedirler. Çünkü onlar medeniyet işleri olması ve buna binâen bu işlerde dedikleri gibi tasarrufta bulunmaktadırlar. O kadar ki, onlar bu esâsa dayalı olarak fâizin helâl kılınmasına teşebbüs etmişler ve âlimlere bunu işâret etmektedirler. Onların görüşlerini âlimler attıklarından dolayı âlimlere kızmaktadırlar. Onları ilericaliğin ve yükselmenin düşmanı olmakla suçlamaktadırlar.

Şurasını bimelesin: Evvelâ **bir şeyin Şeriat'a ve dine girip girmeyeceğinin** bağlı olduğu noktanın tesbit edilmesi gerekir ki, onun üzerine kolaylıkla hüküm bina etme imkânı bulalım. Bizim görebildiğimiz kadarıyla bunun **illetinin tahkiki** tek bir şey olup o da **ecir ve sevâbla vaad, ikâb ve azâbla tehdîd**dir.⁴⁹

49 Yani bir işe ecir ve sevâb vaad ediliyor, yâhud da bir işten dolayı azâb ve ikâb tehdidi yapılıyorsa, o şey Şeriat'e ve dîne

Bundan sonra biz Kur'ân ve Sünnete baksak ve o ikisini dikkatlice okusak, vaad ve bu işlerde tehdidi bulacağız. Ve bize bununla bu muâmelelerin ve siyâsî işlerin tamamının dinden olduğu tahakkuk edecektir. Ve onların Şeriatlarımızdan bir parça olduğu husûsunda hiçbir şübhe kalmayacaktır. Biz bunu Üçüncü İntibâhın Dördüncü ve Beşinci Yanlışında tüm tafsilatıyla anlatmıştık.

Bazen akla şöyle gelebilir ki, müctehidlerin ictihâdları ve kıyâslarıyla çıkarmış oldukları, haklarında nass bulunmayan mes'eleler acaba Şeriat'tan mıdır, değil midir? Bunun Yedinci İntibâh'ın Birinci Mefsedetinde Şeriat'tan bir cüz olduğunu isbat etmiştik. Nitekim aynı intibâhın Dördüncü Mefsedetinde müctehid olmayan kimsenin reyinin kıymetdâr olmadığını anlatmış ve bizlerin müctehid olmadığımızı söylemiştik.

Bu açıklamamızda birden fazla hanımla evlenmek, boşanmak, sigorta ve başka yeni ticaret çeşitleri gibi değişik işler ve vazîfeler, fâiz, mîrâs, kâfirlerle harb etmek ve başkaları gibi mes'elelerin etrafında ortaya atılan şübhelerin tamamına yeterli bir cevâb vardır.⁵⁰ İnsanlardan bazılarında, insanlar arası muâmelelerin ve siyâsetlerin Şeriat'ten bir cüz olduğu mes'elesine, hükümlerden bazılarının medeniyete ters düştüğünü görmelerine dayalı olarak karışmış olabilir. O zaman bu hükümler çâresiz ilâhî hükümlerdir. Yâhud da bunlar o asra âid olup, şimdiki asırla alâkalı değildirler. Bu şübhenin cevâbı Üçüncü İntibâh'ın Beşinci Mefsedetinde açıklanmıştır.⁵¹

Sonra biz, ne Kitâb ve Sünnetin ahkâmının maslahatlara uydurulmasına, nihayet âyet ve hadisler için bozuk ma'nâlar icad etmeye, ne de onları temelden değiştirmeye muhtâc değiliz. Nitekim İslâm'a nasihat iddiâsında bulunan bazı kimseler bunu âdet hâline getirdiler. Öyle ki, i'tirâzı kabul etmekte ve i'tirâz edilen hükmü hükümler fihristinden çıkarmakta ve onun yerine değiştirilmiş bir hüküm yerleştirmektedirler. Ve bunu i'tirâz kaynaklarına karşı delil taleb etmenin edesizlik olduğunu zannetmektedirler. Böylece Allah teâlâ'nın

dâhildir. Âciz kanaatimizce burada ufak bir noksanlık vardır. Bir şeye azâb vaadi olmasa da kâr mahrumiyeti dahî onun din ve âhiret işi olduğunu gösterir. Ancak birtakım kârdan mahrumiyetler de bir tür azâb olarak kabul edilebiliyorsa, o zaman Tânevî merhûmun dediği câmi olmuş oluyor.

50 Musannif rahimehullâh şunu demek istemektedir ki; bütün bu zikri geçen şeyler Şeriat dâiresinden dışarıya çıkmaz. Çünkü Şeriat hükmünü beyân etmediği hiçbir şeyi boş bırakmamıştır. O zaman ne bir harâmın helâl kılınması, ne de helâlin harâm kılınmasına rey ve ictihâdla cevaz yoktur. Bunlar ister eski, ister yeni işler olsun.

51 Cevâbın hulâsası şudur: Şeriat'ın sâhibi Allah teâlâ'dır. O kâmil bir sonsuz hikmet sâhibidir. Gizliyi ve âşikârı bilendir. Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey ona gizli kalmaz. O'nun kıyâmetin kopuşuna kadar uzayıp gidecek olan bir kanun koymaya gücü vardır. İşlerdeki darlığa gelince; bu, Şeriat'la amel edenlerin, az olması ârizî husûsiyyetinden doğmaktadır. O hâlde Şeriat'ta hiçbir darlık yoktur. Aksine darlık bozuk olan cemiyettir.

şu âyeti celîlesine tıpatıp uymaktadırlar:

‘Şübhesiz ki onlardan bir grup vardır ki, dillerini kitâba dolarlar. Siz onu kitâbdan zannedesiniz diye. Hâlbuki o kitâbdan değildir. Ve derler ki, bu Allah katındandır. Hâlbuki o Allah katından değildir. Ve Allah’a karşı bile bile yalan söylerler.’(Al-i İmran:78)

Bütün bu bozuklukların temeli dünya sevgisi ve ehl-i dünyaya kuyruk sallamaktır. Doğruyu söylüyorum: Şübhesiz o kimseler ki, şu i’tirâzcıların i’tirâzlarının temelini kabûl etmekte ve hükümleri değiştirmekte diledikleri gibi o hükümlerde tasarruf yapmaktadırlar. ehl-i dünya efendilerini ve büyüklerini râzı etmek için.

Bunların i’tirâzlarının temelini kabûl eden, hükümlerini değiştiren ve onlarda diledikleri gibi tasarrufta bulunan kimseler, şâyet bugünkü efendileri bu usûlü kabûl ederlerse, onların tâbi’leri geçmiş görüşlerini elbette terk edecekler ve şu anda o esâsların yanlış olduklarını söyleyeceklerdir. O hâlde yöneliş ve inâyetin kiblesi ehl-i dünyayı râzı etmektir. Gemilerde namaz kılanın geminin döndüğü tarafa dönmesi gibi, onların rızâsı ne yanda olursa, o tarafa dönmektedirler..

On Dördüncü İntibâh

İçtimâî İşler ve Husûsî Âdetler Hakkındadır.

Bu bâbdaki mefsedet de, geçmiş kardeşi gibi **insanların onları dinden zannetmemeleri ve onların binasının temelini süs, genişlik, irâde, sevgi ve şahsî maslahat kabûl etmeleridir.**

Bu mefsedetın cevâbı On Üçüncü İntibâhtaki cevâbın kendisidir.

Evet, hakkında ne cüz’î, ne de küllî hüküm verilmeyen işlerde bizim serbesti hakkımızın olduğunda ve onlarda dilediğimiz gibi tasarrufta bulunacağımızda hiçbir şübhe yoktur. Ancak cüz’î olsun, yâhud küllî olsun hakkında nass gelmiş, işlerde serbestliğe aslâ cevaz yoktur.

Hakkında nass bulunan cüz’î mes’eleyle gelince; bu ipeğin kullanılmasının erkeklere harâm olması⁵² ve izar’ın (kezâ şalvar veya pantolonun paçalarının) eteklerinin topuklardan aşağıya sarkıtılmasının harâmlığı, sakalı traş etmek yâhud bir tutamdan aşağı olanını kısaltmanın⁵³ harâmlığı, (aslı) canlı olan sûretlerin saklanması yâhud yapılması⁵⁴ ve hâcet olmadan köpek edinmenin günah olması⁵⁵ (hayvan boğazlamaya dâir mecbûri ve ihtiyârî şer’î

kâidelerine göre) meşrû’ bir şekilde kesilmeyen hayvan etinin yenmesinin harâmlığı,⁵⁶ şarabın veya şarab ruhunun ilaç olsun yâhud gıda olsun kullanılmasının (bu kullanılmâ hâricî yâhud dâhilî olsun) harâmlığı⁵⁷ gibidir.

Küllî olarak hakkında nass gelmiş mes’elelere gelince; bu, kâfirlere kendini benzetmek, şu benzetme ister elbiselerde ve kılık kıyafette veya yeme içme yollarında olsun, birdir.⁵⁸ Gönül hoşluğu olmadığı yâhud aldatmayla⁵⁹ olduğu takdîrde yardım toplamanın harâmlığı, böbürlenmek ve kibir⁶⁰ için olan biniş ve giyinmelerden sakınma ve kaçınmanın vâcibliği ve başka şeyler gibidir.

Bunlar hiç kimsenin serbestisi bulunmadığı şeylerdendir. Bugün hürriyet öyle bir husûsî meslek/ yol edinilmiştir ki, onda sözünü ettiğimiz gibi işler de yer almaktadır. Sonra da bu husûsta nasihatçı ve mürşidlere değişik çeşitlerle taarruzlarda bulunmaktadırlar. Bazen de onlardan Kitâb’dan delil istemektedirler. Bazı kereler ise hadîsin hüccet oluşu etrâfında şübheler yaymaktadırlar. Kimi zaman da hükümlerde kendi yanlarından bir takım temel sebebler uydurarak tasarruf etmektedirler. Bazen ise âdetleri için maslahatlar zikretmektedirler. Bazı zamanlar da bu hükümlerin aklî sır ve hikmetlerini sormaktadırlar. Bazen onlarla alay etmektedirler. Bütün bu mefsedetlere geçmiş intibâhlarda cevâb vermiştik.

Burada aslanan kâideler karşısında hiçbir kimsenin görüşünün bulunamayacağı, hiçbir kimsenin sırları araştırmakta serbest olmayacağıdır. Şâyet, zihinleri anlayışlarına yaklaştırmak maksadıyla bir işe dâir hikmet yâhud sır zikredilirse bu mahza bir teberru’ olup gerçekte cevâb değildir. Fakat insanlar, hikmet, maslahat ve sırları bulunduran bu gibi maddeleri, zevklerindeki ve tabiatlarındaki bozukluk yüzünden çok kıymetli i’tikâd etmektedirler. İşte bu yüzden onlara teberru’ olarak anlatıyoruz: Kişi kalabalık bir topluluğa avradının elbiseleri içerisinde gelse bu, kendini ona benzetmesinden dolayı ar ve ayıb sayılmaz mı? Bütün işleri akla bağlayan medenî hâkimler insanları kılık kıyafette kanuni bir kayda ve bağa zorlamıyorlar mı? Bu kanuna muhâlefet,

56 Bakınız, **Sünen-i Ebî Dâvûd** [3/103] Kitâbu’l-Edâhi, Bâbu Mâcâe fi Zebihati’l-Mütereddiyeti ve Bâbun fi’l-Mübâlağati fi’z-Zebhi

57 Bakınız, **Sahih-i Müslim** [3/1573] Kitâbu’l-Eşribe, Bâbu Tahrîmi’t-Tedâvi bi’l-Hamri

58 Bakınız, **Mecmâu’z-Zevâid** [5/131] Kitâbu’l-Libâs Bâbu Muhâlefeti Ehli’l-Kitâb fi’l-Libâs ve Ğayrihi

59 Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: **Mallarınızı aralarınızda bâtil yollarla yemeyiniz. Ve onları hâkimlere sunmayınız. İnsanların mallarından bir kısmını günah ile yemeniz için biliyor olduğunuz hâlde.**(Bakara:188)

Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: **Ey îmân edenler mallarınızı aranızda bâtil yolla yemeyiniz. Ancak sizden karşılıklı rızaya dayanan bir ticaret olması başkadır...**(Nisâ 29)

60 Bakınız, **Sahih-i Müslim** [1/93], Kitâbu’l-İmân, Bâbu Tahrîmi’l-Kibri ve Beyânihi, H:147-149

52 Bakınız, **Sahih-i Müslim** [3/1638, 1646] Kitâbu’l-Libâs ve’z-Ziyeti Bâbu Tahrîmi, İsti’mâli inâi’z-zehebi ve’l-fiddati

53 Bakınız, **Sahih-i Buhârî** [2/875] Kitâbul Libâs Bâbu Taklîmi’l-Ezfâri ve Bâbu l’fâi’l-Lihyeti

54 Bakınız, **Sahih-i Müslim** [3/1664, 1672] Kitâbu’l-Libâsı ve’z-Ziyeti Bâbu Tahrîmi Tasvîri Sûreti’l-Hayvâni

55 Bakınız, **Sahih-i Buhârî** [2/824] Kitâbu’z-Zebâihi ve’s-Saydi ve’t-Tesmiyeti, Babu Meniktenâ Kelben ve Leyse bi Kelbi Saydin ev Mâşiyetin

mahkemeyi hiçe saymak değil midir? O takdîrde Şeriat'ın bu gibi işlere karışmak hakkı olmaz mı hiç?

On Beşinci İntibâh

Bâtınî Ahlâka ve Nefsi Meyillere Dâirdir.

Bu bâbdaki mefsedet, muâmelât, siyâsetler, muâşeretlerdeki geçen mefsedetler gibidir ki, onları (muâmelâtı, siyâsetleri) insanlar dinden saymaktadırlar. Bâtıl iddiâlarının bâtıllığına getirecek delil muâmelât ve başkalarında zikrettiğimiz delilin kendisidir ki, o da, belli ahlâklar hakkında vaad ve tehdid eden nassların gelmesidir.

Burda bir başka mefsedet daha vardır ki, o sadece bu bâba hâstir. O da, gerçekleşen faziletlerin bazısını rezillik, rezilliklerden bazılarını da fazilet diye isimlendirmek sûretiyle kimi üstün ahlâkı rezilliklerle karıştırmalarıdır.

Gerçekte rezillik olmasına rağmen fazilet diye isimlendirdiklerinden birtakımları; ilerleme, gelişme ve kalkınma diye ta'bîr ettikleridir ki, o da gerçekte mal ve makam husûsundaki hırstır.

Onlardan birisi de gerçekte kibir ve böbürlenme olmasına rağmen şeref ve izzet diye isimlendirdikleri şeydir.

Birisi de milli dayanışmadır ki, bu gerçekte hak ile bâtılın arasını ayırmayan ırk asabiyetidir.

Biri de siyâsî hikmet dedikleridir ki, o da hakîkatte karıştırmaya ve aldatmadır.

Biri de zamana uymaktır ki, o da hakîkatte münâfıklıktır. Bunlardan başkası yoktur.

Hakîkatte Fazilet Olmasına Rağmen

Rezillik Diye İsimlendirdiklerinden Bir Takımları:

Kanaat Etmek:

Onu **âcizlik ve gayret noksanlığı** diye isimlendirmektedirler.

Tevekkül ve işi Allah'a havale etmek;

Bunu **tembellik ve boş durmak** diye isimlendirmektedirler.

Birisi **din hamiyyeti ve dindeki muhkemlik** ki; onu **şiddetli taassub** diye isimlendirmektedirler.

Bir tanesi de **giyim kuşamda sadelik ve tevâzu'dur** ki; onu **horluk ve zelillik** diye ta'bîr etmektedirler.

Bir tanesi de **tevâzu'dur** ki, onu **alçaklık ve düşüklük** olarak isimlendirmektedirler.

Onlardan bir tanesi de **takvâdır** ki; onu **vehim etmek ve vesvese** diye isimlendirmektedirler.

Bir tanesi de **tembellerle beraber olmaktan uzak durmaktır** ki; o bir **vahşiliktir**, demektedirler.

Sen bunlara başka faziletleri de ilâve et.

Burada bazı rezillikler daha vardır ki; onların isimleri değişmemiş, ancak şu kadar var ki, onlar son derece güzel bulunarak işlenmektedirler:

Onlardan bazısı, sû-i zann, zulüm, yoksulların hukukuna aldırış etmemek, onlara katı davranmak, insanları tahkîr etmek, edepsizlik, âlimlerin gıybetini yapmak ve onların ayıplarına ve kabahatlarına taarruz etmek, riyâ, karşılıklı böbürlenme, isrâf ve savurma, âhireti unutma ve başka ayıplar. Bu rezilliklerin hakikatleri, sülûk ve âdâb kitâblarını okumakla ortaya çıkacaktır.

Şübhe yoktur ki, Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî rahimehullâh'ın kitâbları bu bâbda eşi olmayan eserlerdir.

On Altıncı İntibâh

Akli Delil Getirmek Husûsundadır.

Asrımızda böyle bir delil ileri sürmenin hizmette bulundurulması yaygınlık kazanmıştır. Bunun yayılmasına rağmen birçok yerde hatâyâ düşmektedirler: Onlardan birisi akli delilin mutlak olarak nakli delile üstün tutulmasıdır. Biz bunu Yedinci Kâidede zikrettik.

Diğeri, tahmin ve araştırmayı akli delil zannetmek,

Diğeri, fikhî mes'eleleri ve şer'î hükümleri akılla isbât etmek teşebbüsü,

Diğeri, benzer olanı delil kabûl etmeleri ve bununla yetinmeleridir.

Bazı kere de, delil ve hüccet ikâmesine rağmen onlar **benzer** istemektedirler.

Bir diğeri, olması mümkün olan işlerde akli delil istemektir ki, bu iki işin⁶¹ bâtil oluşunu Beşinci ve Altıncı Kâide'lerde isbât ettik.

Bir diğeri, (akıl tarafından imkân ve ihtimâlden) uzak bulmayı muhâl yani imkânsızlığa delil saymak

Bir diğeri, âdetle akli birleştirmektir.

Ve benzeri şeyler...

Son Söz

Şu anda bu kadarıyla yetiniyoruz. Allah teâlâ beni muvaffak kılsa veyâhud bundan sonra benden bir başkasını muvaffak kılsa bu mevzû'da daha çok söz söylemek imkânı -önsözde ve girişte zikrettiğimiz üzere- daha geniştir. Bu birinci cüzdür. Ziyâdeler ve fazlalıklar onun ta'kîb eden cüzler olacaktır. İşimi Allah'a bırakıyorum. Şübhe yok ki Allah, kulları hakkıyla görendir. Allah celle celâlühû yarattıklarının en hayırlısı Muhammed aleyhissalâtü veseslam'a, yüce âline ve Ashâbına kıyâmete kadar salât etsin.

Yazılma tarihi: 21 Receb 1330

Tâne, Behven

Allah teâlâ onu fitnelerden korusun.

61 "Delil ve hüccet ikâmesine rağmen onlar **benzer** istemek" ve "mümkün olan işlerde akli delil istemek."